

קונטרס

אגרת הפורים

יחיאל משה ורטהיימר

הוגה תשפ"ג

להערות ובירורים:
יחיאל משה ורטהיימר
רבי עקיבא 16/7 ביתר עילית
053-3106174
a0527674671@gmail.com

תוכן עניינים

1.....	אגרת הפורים.....
6.....	מאמר א'.....
6.....	גדר קריאת ד' פרשיות.....
6.....	א. ביסוד תקנת קריאת ארבע פרשיות.....
8.....	ב. ענינו של חודש אדר.....
9.....	ג. קריאת שקלים עבור חודש אדר.....
10.....	ד. שייכות ארבע פרשיות לחודש אדר.....
12.....	ה. בהלכות ארבע פרשיות.....
13.....	ו. בדין שכחו לקרות בד' פרשיות.....
14.....	ז. מנהג אמירת הפייט ('יוצרות').....
17.....	מאמר ב החודש אשר נהפך.....
17.....	א. המן לא ידע שנולד בו משה.....
18.....	ב. פרשת שקלים.....
20.....	מאמר ג.....
20.....	להודיע שכל קוויך לא יבושו.....
20.....	ג. המסר של פורים - כח התפילה.....
20.....	ד. בימי הגלות בטלה ההשגחה המיוחדת.....
21.....	ה. אמת מה שהבטיחנו הכתוב כי מי גוי גדול.....
22.....	ו. למנצח על אילת השחר.....
23.....	ז. תקנת תענית אסתר.....
24.....	ח. והוי ידוי פריסן בצלו.....
25.....	ט. מלך עוזר ומושיע ומגן.....
25.....	י. מהותו של פורים - להודיע שכל קוויך לא יבושו...
27.....	מאמר ד.....
27.....	פור המן נהפך לפורינו.....
27.....	א. על שם הפור.....
27.....	ב. שני סיפורים במגילת אסתר.....

28.....	ג.	ומחר אעשה כדבר המלך
28.....	ד.	בלילה ההוא נרדה שנת המלך
29	ה.	אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו
29.....	ו.	הפיל פור הוא הגורל לפני המן
31.....	ז.	ונהפוך הוא
32.....	ח.	'ונהפוך' בכל פרטי המגילה
32.....	ט.	עץ גבוה חמישים אמה
33.....	י.	פור המן נהפך לפורינו
35.....		מאמר ה
35.....		זכור את אשר עשה לך עמלק
35.....		פשוטו של דבר במלחמת עמלק
35.....	א.	מחיית עמלק
37.....	ב.	והיה כאשר ירים משה ידו
38.....	ג.	המן העץ
40.....		מאמר ו "זכור"
40.....		פנימיות עניין מלחמת עמלק
40.....	א.	כתב זאת זכרון בספר
41.....	ב.	זכרו כיון לבנון
42.....	ג.	ויקר זו תפילין - עד דלא ידע
44.....		אות ז תקפו של נס
44.....	א.	סעודת אחשוורוש
45.....	ב.	כשבת המלך אחשוורוש
47.....	ג.	ויאמר ממוכן
48.....	ד.	ותשלח בגדים
48.....	ה.	פרשת הכסף
49.....	ו.	עץ גבוה חמישים אמה
50.....	ז.	הקשר בין פורים ול"ג בעומר
51.....	ח.	וי"ו דויזתא

51	לא יעברו מתוך היהודים	ט.
52	דברי שלום ואמת	י.

מאמר א'

גדר קריאת ד' פרשיות

[גדרי התקנה וביאור דין קריאת ויבוא עמלק בפורים המשולש]

א. ביסוד תקנת קריאת ארבע פרשיות

בפרק בני העיר (מגילה כט.) במשנה - ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת, מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת, בשניה זכור, בשלישית פרה אדומה, ברביעית החדש הזה לכם בחמישית חוזרין לכסדרן.

ועיין ברש"י ובסוגיא שתיקנו קריאת פרשת שקלים כדי להודיע שיביאו שקליהם. ובטעם פרשת זכור כתב רש"י כדי לסמוך מחיית עמלק למחיית המן, ובקריאת פרשת זכור מבואר בראשונים בכמה מקומות דמוכח מהש"ס שהיא מן התורה. ולפי זה מה שהוסיפו בתקנת ארבע פרשיות הוא רק שיהיו קוראין אותה סמוך לפורים. ובטעם קריאת פרשת פרה כתב רש"י להזהיר את ישראל להיטהר. ובקריאת החודש כתב משום פרשת הפסח.

ולפי זה נמצא דבמקרה נודמנו כל הפרשיות הללו לחודש אחד, וכל אחד יש בו טעם משלו. אבל לשון המשנה דתני 'ומפסיקין לשבת אחרת' לא משמע הכי, דאם כל קריאה בפני עצמה קאי מה שייך בזה הפסקה, והרי אין כל קשר בין הקריאות הללו אהדדי, וקריאת שקלים מישך שייכי להא דבאחד באדר משמיעים על השקלים ואילו זכור הוא מצד פורים. וכו'. ולשון הפסקה מורה שיש בכל ארבע הפרשיות עניין אחד והם שייכים אהדדי. ועיי"ש ברש"י ובראשונים שהאריכו מאד לתת סימן להפסקות, זט"ו ב"ד ובי"ו, ומשמע דגדר שבת זו היא הפסקה, ואילו בפשטות לכאורה, הרי כל פרשה יש לה סיבה עצמית, ואין כאן "הפסקה".

ועיין בסוגיית הגמרא (ל.) שם דמובא ברייתא דקרי ליה "מסרגין" דחד מ"ד ס"ל מסרגין לשבתות וחד מ"ד פליג דאין מסרגין. ועיין שם דנחלקו הני תנאי לגבי ר"ח אדר שחל להיות בערב שבת אם גם בכה"ג מקדימין קריאת שקלים לשבת שלפניה, או שקורין למחרתו, ויש קצת משמעות בגמרא דלא נוחא להאי תנא דניהוי מסרגין. ולכאורה לפי האמור הרי אין כל קשר בין הפרשיות, ואיזה משמעות יש כאן ל"סירוג".

ומכל זה משמע דמטעם חודש אדר הוא דקאתו רבנן לתקנה זו, ושם חודש אדר הוא דמחייב לארבע פרשיות הללו.

אכן אין זה רק משמעות לשונות, אלא הדברים גם מוכרחים מן ההלכה. דתנינן בריש מסכתין (מגילה ו:): קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים. ובגמרא - הא לענין סדר פרשיות זה וזה שוין. ופירש רש"י דס"ל למתני' שאם טעו וקראו ד' פרשיות באדר ראשון, אין צריך לחזור ולקרות באדר שני. ובגמרא שם מובא ג' דעות תנאים א. שיטת ת"ק דמגילה צריך לחזור ולקרות באד"ב, וסדר פרשיות אין צריך לחזור ולקרות. ב. שיטת רבי אליעזר ב"ר יוסי דאף מגילה אין צריך לחזור ולקרוא. ג. שיטת רשב"ג שאף סדר פרשיות צריך לחזור ולקרות. ועכ"פ משמע דלכו"ע סדר פרשיות הוא יותר סברא שיוצאין בדיעבד באדר ראשון, ולכאורה לפי פשטות הטעמים האמורים הרי חוץ מפרשת זכור שייכי כל הקריאות לאדר הסמוך לניסן. ואם כן אדרבה, אפילו למ"ד שמגילה יצא ידי חובתו בדיעבד באדר ראשון, היה צריך לסבור דלגבי סדר פרשיות לא יצא ויחזור ויקרא אותם. וכן פרשת זכור לכאורה תליא בקריאת המגילה כדי לסמוך מחייה דעמלק למחייה דהמן, ולמה ס"ל לת"ק דלמגילה בעינן לחזור באדר שני ולסדר פרשיות יצא בדיעבד.

הרי שקריאת ארבע פרשיות דין הוא שנאמר בחודש אדר. [אכן מאידך צריך ביאור שהרי תוכן עניינם של הפרשיות הוא רק מצד סמיכותם לחודש ניסן. ויבואר להלן].

עוד יש לעיין בכמה הלכות שנאמרו לגבי קריאת ד' פרשיות:

(א) צריך להבין דאיתא בסוגיא שם שאם אחת הפרשיות חלה באותה שבת שקוראין אותה בפרשת השבוע, והיינו אם פרשת שקלים חלה בפרשת כי תשא, צריך לחזור ולקרוא את הפרשה כדי שיהא ניכר שקורין אותה עבור קריאת פרשת שקלים. והדבר צריך ביאור, דהרי סוף סוף שמעו את תוכן פרשה זו, ונתקיימה המטרה של תקנת הקריאה, ולמה צריך שיהא ניכר שהוא מצד הפרשיות.

(ב) עוד יש לעיין בגמרא (ל:): בחמישית חוזרין לכסדרן - לסדר מאי רבי אמי אמר לסדר פרשיות הוא חוזר רבי ירמיה אמר לסדר הפטרות הוא חוזר.

כלומר דנחלקו בתקנת ארבע פרשיות, האם בשבתות שקורין ארבע פרשיות ביטלו לגמרי קריאת סדר הפרשיות של פרשת השבוע, או שקוראין גם בפרשת השבוע וגם בארבע פרשיות, ורק לגבי ההפטרות מפסיקין מהסדר הקבוע. ולא נתבאר בגמרא ובראשונים במאי פליגי.

ועיין בטורי אבן שהקשה מהיכי תיתי שיבטלו מחמת קריאות אלו את פרשת השבוע, ולמה עדיפי מראש חודש שקוראין פרשת השבוע, ורק לאחריה קוראים פרשת ראש חודש.

(ג) עוד יש לעיין במה שמובא בביאור הלכה (סימן רפב) נלענ"ד דבפרשיות המוספין וכל הד' פרשיות אין כדאי להקל לקרות קטן למפטיר אם אינו יודע לקרות מלה במלה עם הש"ץ, מתוך הכתב ובחדושי רע"א מצאתי שכתב שבתשובת פרח שושן העלה לעיקר דקטן לא יקרא בד' פרשיות ומשמע בכל גווני.

וכן כתב השל"ה (ריש "מסכת מגילה" בתוך "עשרה מאמרות") שאף לדעת המקילים בכל קריאת התורה שאינו חובת כל יחיד ויחיד לשמוע, אבל ד' פרשיות חמיר יותר מקריאת הפרשיות של כל השנה, וחל חובה על יחיד ויחיד לשמוע, בזכור (וי"א גם פרה) מדאורייתא, ובשאר הפרשיות מדרבנן.

וצריך להבין מה הגדר בחומרא של ד' פרשיות יותר מקריאת התורה של כל השנה. ובשלמא פרשת זכור או גם פרה שהחויב בהם מן התורה מובן דחמירי יותר משאר קריאת התורה. אבל שאר פרשיות דחודש אדר במה חמירי יותר מכל קריאת התורה בכל השנה שגם הם תקנת חכמים ומצוה דרבנן.

ד) עוד מצינו מחלוקת אחרונים בגדר קריאת פרשיות אלו. יעויין ברעק"א בהגהות לשו"ע (סימן תרפה) שאם שכחו ולא קראו פרשת שקלים בעת קריאת התורה, יוציאו אחר כך ספר תורה וקוראים פרשת שקלים בברכה לפניה ולאחריה, ואם לא נזכרו עד אחר השבת אין לו תשלומין. ובברכי יוסף נחלק על זה וכתב שקרוב הדבר לברכה לבטלה דלא מצינו קריאת חד גברא בספר תורה. ובמשנה ברורה פסק כרעק"א.

וצריך להבין במה נחלקו הני אחרונים, ולכאורה שפיר קאמר הברכי יוסף. דהרי כבר יצא היום חובת קריאת התורה, ולא שייך ברכה רק כאשר עדיין חל עליו חיוב. וזה כבר אזל ליה חיובו, ורק הפסיד התקנה שתיקנו שהקריאה יהיה בפרשיות אלו.

ב. עניינו של חודש אדר

ובעיקר תקנת ד' פרשיות נראה, דהנה אמרו בגמרא (תענית כט.) **משנכנס אדר מרבין בשמחה**. ולא נתבאר בגמרא הטעם. ונראה שתקנת שמחת פורים היה בה במידה מסויימת הרחבה על כל החודש, שאף שהשמחה הגדולה והמשתה וכן כל המצוות אינם רק ביום המסויים של י"ד וט"ו. אבל קצת חובת שמחה במידה מסויימת חלה על כל החודש. וכדכתיב 'והחודש אשר נהפך'.

ובירושלמי איתא מהאי טעמא דאפשר לקרות את המגילה מראש חודש - (מגילה פרק א ה"א) **תני בשם רבי נתן כל החדש כשר לקריאת המגילה מה טעמא והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה וגו' אמר רבי חלבו ובלבד עד חמשה עשר דאמר רבי אבהו בשם רבי לעזר לא יעבור ולא יעבור**. ונפסק בטור ושו"ע (סימן תרפח) לענין מי שנאנס ולא יוכל לקרוא בזמנה.

ולשון הגמרא שם בתענית הוא - **כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה**. ונראה דאבלות החורבן גם כן מיתלא תלי בחודש אב דילפינן שם בגמרא (תענית ל.) מדכתיב 'חדשה'. והוא מאי דאמרינן 'כשם' שהן האבילות והן השמחה נקבעו גם על כל החודש.

שוב מצאתי כן מפורש בביאור הגר"א על מגילת אסתר על הפסוק והחודש אשר נהפך, ובספר פרי צדיק שמות (לראש חודש אדר אות א) וכן כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח ח"א סימן קס) עיי"ש.

והטעם בזה נראה הוא משום שהפור של המן היה בעיקרו על החודש, כדכתיב - הפיל פור הוא הגורל מיום ליום ומחודש לחודש שנים עשר הוא חודש אדר. (ולא כתיב שם כלל שהפיל פור על הימים רק במדרשי חז"ל משמע כן.) ולכן כאשר נתהפך פור המן לפורינו אף שתיקנו שמחה העיקרית ביום ההצלה גופו, אבל גם החודש אשר הפור שלו נהפך נכלל בשמחה זו.

ומעתה נראה שאף תקנת קריאת ארבע פרשיות הללו בחודש אדר, הוא מכח קביעת חודש אדר לשמחה על נס פורים. שאף שלא תיקנו להוסיף מצוות מיוחדות לשמחה זו, אבל תיקנו לקרוא בשבתות של חודש אדר קריאות מיוחדות, כמו שיש קריאה במועדים מדין קריאת התורה מעניינו של יום. וכמו שתיקנו קריאת התורה בחנוכה ובפורים ובתעניות ובמעמדות, אף שהם מדרבנן, כך תיקנו בשבתות של מועד זה ו"חודש אדר" שמו, שיהיו קוראין מכח תקנת "קריאה בעניינו של יום". ותיקנו לקרוא ארבע פרשיות הללו, שיש בהם מעניינם של הימים הללו.

ונראה לזה כדמות ראייה, דהנה בסדר המשנה אחר המשנה של ד' פרשיות מתחיל במשנה סדר הקריאות של המועדות בפסח בפרשת מועדות וכו' עד לסיום הפרק שנאמר וידבר משה את מועדי ה' מצוותן שיהיו קורין כל אחד ואחד בזמנו. ובפשטות סדר המשניות משמע שהכל המשך אחד של קריאות מצד קריאת כל אחד ואחד בזמנו. וד' פרשיות אף הם מאלו יחד עם כל המועדים.

ובזה מבואר שפיר הא דבעינן בגמרא שתהא קריאתה ניכרת, ולא יסברו השומעים שהוא עבור פרשת השבוע. כי בכדי שיתקיים בזה דין קריאה בעניינו של יום, צריכים השומעים להכיר בזה שהוא עבור זה, ואם לא יכירו בזה לא נתקיימה התקנה המיוחדת.

ובזה מבואר שפיר דעת הפוסקים שמותר להוציא ספר תורה ולקרות פרשה זו בפני עצמה, כיון שהיא חיוב מיוחד של קריאה כמו פרשת המועדים. וכן מבואר במה חמור קריאות אלו יותר משאר קריאות של כל שבתות השנה. כיון שכאן החיוב הוא מצד התקנה המיוחדת של משה רבינו במועדים שיהיו קוראין בעניינו של יום. ויבואר להלן יותר.

ג. קריאת שקלים עבור חודש אדר

ואין להקשות דקריאת פרשת שקלים היא לפני חודש אדר, כי קריאת שקלים תיקנו באופן שלעולם יוכלל ראש חודש אדר בתוך סדר הקריאות, כדי שכל החודש כולו יהיה נמצא בתוך הפרשיות. דהתקנה היא עבור חודש אדר שיהיו בו הקריאות הללו ויתקיים בו חלות המועד המסויים.

והנה לכאורה יש לדקדק בלשון המשנה 'ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת, מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת'. והלשון תמוה שהרי אפילו לפי

הלוח הקבוע כל ראש חודש יכול לחול באחד מארבעה ימים, אם כן הציור שיחול ר"ח בשבת הוא מיעוט, והיה לתנא להתחיל בציור היותר שכיח שחל להיות בתוך השבת, ורק אחר כך לדון באופן שחל בשבת. אכן להאמור הביאור הוא שפרשת שקלים שייכא לחודש אדר, ועיקר מטרת קריאת שקלים הוא עבור ראש חודש אדר שיהיה נכלל בקריאת שקלים, וכשחל להיות בתוך השבת אין קריאת שקלים לפניה האופן הכי רצוי, אלא הוא הקדמה מחוסר ברירה, ועדיין כל עניינו הוא מחמת שייכותו לחודש אדר. ולכן נקט תחילה האופן שנמצא מתקיים הכל כראוי מלכתחילה, כשחל ראש חודש אדר בשבת. ואחר כך מצייר אופן הבדיעבד אף שהוא ברוב הפעמים, שאז נאלצים להקדים הקריאה בתוך שבט. וכן הוא לשון הגמרא - (ל.) אבל בזמן שחל להיות בתוך השבת מקדים וקורא משבת שעברה אף על פי שהוא שבט. משמע שזה גופא שהקריאה בשבט היא רבוא, והיינו כמבואר שהקריאה היא עבור אדר ומצד חודש אדר.

עוד מדוקדק לפי זה בגמרא - (שם) בשלישית פרה אדומה וכו' תנו רבנן איזו היא שבת שלישית כל שסמוכה לפורים מאחריה, איתמר רבי חמא ברבי חנינא אמר שבת הסמוכה לראש חודש ניסן, ולא פליגי הא דאיקלע ראש חודש ניסן בשבת הא דאיקלע באמצע שבת.

ולכאורה תמוה דלמה להו לעשות כלל שהוא שבת שאחר פורים, ואחר כך לומר יוצא מן הכלל שאם ר"ח ניסן בשבת אזי קוראין פרה בשבת שלפני ראש חודש ניסן, והרי הכלל הוא פשוט, שהוא לעולם שבת שלפני פרשת החודש. ופרשת החודש הוא לעולם או בראש חודש ניסן, או בשבת שלפניו. אלא מוכח כאן דיסוד הסיבה דתלינן ביה קריאת פרשת פרה הוא שהוא שבת שלישית, והיינו אחר פורים. רק שכשחל ראש חודש ניסן בשבת שאז פרשת החודש הוא בר"ח ואין רוצים להפסיק בין פרה להחודש, ולכן מוכרחים לקרוא פרה בשבת שלפני ר"ח ניסן.

ובירושלמי מובא סימן שהוא כמו ארבע כוסות, בין שלישי לרביעי לא יפסיק. משמע שיש כאן שלימות אחת של ארבע פרשיות כמו ארבע כוסות.

ד. שייכות ארבע פרשיות לחודש אדר

ואף שלכאורה תוכן הפרשיות חוץ מזכור הוא מצד חודש ניסן, בכל זאת זה עצמו "עניינו של יום" של חודש אדר, שהוא חודש ההכנה לניסן.

ויש מעט להרחיב בזה אף ששייך קצת לענייני אגדה, ואבוא בזה בקצרה לצורך ביאור העניין.

אמרו בגמרא (מגילה יג:)- אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים.

ולכאורה מה שאמר הקדים שקליהן לשקליו הכוונה שהקדים אותו בשנים קרוב לאלף שנים לפני נס פורים כבר ניתן להם מצוות שקלים. אלא שלפי זה אין מובן כל כך השייכות בין שקליהן לשקליו. ועוד תמוה מה שסיימו והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים, ואם היו משמיעין על השקלים בחודש אחר לא היה בידם זכות השקלים להתגבר על המן.

ועיין במהרש"א (חידושי אגדות) שמבאר - זמן נתינת השקלים קודם ר"ח ניסן כדי שיביאו קרבנות מתרומה חדשה וזה מפורש בתורה, אבל שמשמיעין עליהם בא' באדר אינו מפורש בתורה אלא דחכמים שיערו להכריז עליהן ל' יום מקודם דהיינו בא' באדר, והקדים שקליהן דקאמר הכא היינו להכריז עליהן. כלומר שאין ההקדמה האמורה כאן הקדמה בשנים, אלא בכל שנה ושנה, מקדימין זמן הבאת השקלים שמטרתם התחלת שנת הקרבנות בראש חודש ניסן, ומקדימין אותם לאחד באדר. ובזכות זו שהיה לחודש אדר הזכות של השקלים על ידי זה נצחו השקלים של ישראל את השקלים של המן.

וכן כתב במשנת אליהו (לר"י משקלאב תלמיד הגר"א) ריש שקלים והאריך שם להוכיח בכמה ראיות עיי"ש.

ונראה הביאור בזה שמה שהפור נפל בחודש אדר, הוא משום שחודש הישועות והניסים של עם ישראל הוא חודש ניסן חודש גאולתן של ישראל, והחודש של הקמת המשכן. והוא החודש הראשון, ולכן חודש אדר שהוא החודש האחרון הוא המרוחק ביותר מניסן ולכן הוא הרחוק ביותר מהתנוצצות מזלם של ישראל. אכן סוד הנס של פורים היה כי אף שאדר הוא האחרון בשנה, עם זאת הוא גם החודש המכין את חודש ניסן, וכבר מתנוצץ בו הארת חודש הגאולה.

ומצינו לכך משמעות גם בהלכה, דאמרו בגמרא לגבי שנה מעוברת בטעם דעבדינן באדר שני (ו): משום מיסמך גאולה לגאולה. והדברים מבוארים שפיר, שכן זה היה אחד מיסודות הישועה.

ובאסתר רבה ובגמ' (יג:) תנא כיון שנפל פור בחדש אדר שמח שמחה גדולה אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד. ונראה לבאר שהטעם שמת משה בחודש אדר הוא משום שהוא החודש האחרון בשנה. ובו מסתיים עניינו של משה. אכן מהאי טעמא גם נולד באדר משום שהוא החודש המכין את ניסן וראוי למושיעין של ישראל להוולד בחודש ההכנה לגאולה. ורמזו כאן חז"ל שסוד הנס היה בזה שאף שהוא החודש האחרון בשנה יש בו מעלה שהוא חודש המכין את ניסן. (ועיין בזה עוד עניינים נפלאים בספר באר מים חיים פרשת בא.)

ובזה מבואר עניינם של פרשיות שקלים פרה והחודש ושייכותם לחודש אדר, שהם כולם ענייני הכנה לחודש ניסן שבו מתחילים את השנה החדשה של עבודת בית המקדש. והשקלים הם עבור קרבנות הציבור שמתחילים בראש חודש ניסן. וכן טהרת הפרה והחודש הם לקראת קרבן פסח.

וגם עניינו של מחיית עמלק הוא הכשר לבניין בית המקדש כדאיתא אין הכסא שלם, עד שימחה זרעו של עמלק. ובניין בית המקדש הוא בראש חודש ניסן שבו נבנה המשכן.

ועכ"פ כיון שיש שייכות לפרשיות אלו לחודש אדר תיקנו שהם יהיו הקריאה מעניינו של יום בחודש זה.

ה. בהלכות ארבע פרשיות

ועתה נבאר במה נחלקו בגמרא אם מפסיקין לקרות סדר פרשיות השבוע עבור קריאת ד' פרשיות, או שקוראים פרשת השבוע ורק לאחריה קוראים ד' פרשיות, כמנהגינו.

דהנה ביארנו שקריאת ארבע פרשיות היא מצד קריאה בעניינו של יום כמו ביום טוב. והיינו מצד היום טוב של חודש אדר.

אכן בעניינו של יום עצמו מצינו שני סוגים, מצד אחד ביו"ט ובשבת חוה"מ דוחים לגמרי קריאת פרשת השבוע וקורין רק בעניינו של יום, ואילו בראש חודש וחנוכה ופורים קוראים הפרשה כסדרה ורק המסיים קורא בעניינו של יום. והדבר צריך ביאור שהרי לכאורה יסוד קריאת התורה בר"ח אף הוא מצד תקנת משה שיהיו קורין כל אחד ואחד בזמנו וגם בחנוכה ופורים תיקנו חכמים כעין דאורייתא שיהיו קורין בכל מועד בעניינו, ונמנו במשנה יחד עם כל המועדים. ולמה אין מפסיקין בהם הקריאה בפרשת השבוע.

והנה יש לחקור גדר חיוב הקריאה שתיקן משה רבינו במועדים, האם הוא משלימות חגיגת היום טוב בכדי לחגוג בזה ולתת ביום את הגוון המסויים שלו על ידי קריאת הפרשה בתורה של עניין זה. ולפי זה המצוה שונה ביסוד גדרה ממצוות קריאת פרשת השבוע, כי בפרשת השבוע המטרה היא ללמד ולהקנות ידיעות מסוימות, ואילו כאן המטרה היא רק עצם העסק בפרשה זו, ואין המטרה להקנות את הידיעות של הפרשה.

או דילמא שגדר תקנת משה שיהיה גם עניין הלימוד והקניית הידיעות הללו במועדים. כלומר שאותו חובת לימוד שמצד תקנת לימוד סדר הפרשיות התמידי נאמר גם ביו"ט, רק שביו"ט התקנה היא ללמוד את פרשת עניינו של יום.

ונראה דעכ"פ בשבת שחל ביו"ט נשאר בו התקנה ללמוד ידיעות התורה, אלא שבשבת זו במקום פרשת השבוע למדים עניינו של יום. ולכן מפסיקים לקרות את פרשת השבוע, ואין קוראים את פרשת השבוע יחד עם פרשת המועדות. אולם בחנוכה ור"ח כל גדר הקריאה בעניינו של יום הוא רק עבור חגיגת היו"ט, ואין גדרו שהלימוד הקבוע יהיה בהלכות יו"ט. ולכן אין מפסיקים את קריאת פרשת השבוע.

ואין נראה שהטעם הוא מחמת שהקריאות קצרות וביו"ט הקריאות ארוכות, שהרי בחוה"מ הקריאות קצרות, ובכל זאת בשבת חול המועד מאריכים את הקריאה ומתחילים הרבה פסוקים מקודם בכדי שתהיה כל הקריאה מעניינו של יום. ולמה לא יעשו כמו בחנוכה ור"ח שקוראים פרשת

השבוע ואחר כך בעניינו של יום. אם כן עיקר הטעם הוא משום שביו"ט גדר התקנה הוא גם על לימוד הידיעות, שבשבתות אלו יהיה גם זה בעניינו של יום. מה שאין כן בר"ח וחנוכה שכל עניין הקריאה הוא רק שיהיה קריאה בעניינו של יום, אבל לא בעינן שהלימוד והקניית הידיעות יהיה עתה בעניינו של יום.

ויתכן שהטעם שהמועדים שאני מר"ח, משום שהמועדים יש בהם אור וגוון מסויים שהמועד בא להשלים בקומת היהודי בחובת העבודה ובהשקפת האמונה, כל מועד ועניינו המסויים, ולכן קבעו ללמוד במועד מתורת המועד, שבבך יושלם תכליתו של המועד. אבל ר"ח כל עניינו שהוא יום עם חשיבות מצד עצמו, אבל אין הוא מועד בשנה שבא ללמדנו אור מסויים ולכן לא קבעו ללמוד התורה שלו רק לחגוג ביום עצמו את עניינו המיוחד. ובחנוכה ופורים יתכן שכיון שהם דרבנן אין שייך כל כך שנמצא בתורה פרשה שתלמד את ענינם, וכל מה שמצאו בתורה הוא רק פרשה דומה לענינם שמספיק בכדי לחגוג בזה את צורת היום, אבל לא שייך שהתורה תלמד את תוכנם שכולו מדרבנן.

והנה הקלו הראשונים שאם שכחו לקרות פרשת חנוכה וקראו רק של ראש חודש אין חוזרים ומוציאים ספר תורה, כדאיתא בתוספות (מגילה כג. ד"ה חד) ועוד ראשונים שהביא הבית יוסף בסימן תרפד, וסמכו עצמם על לשון הגמרא 'אין משגיחין בחנוכה כל עיקר'. וכתב הלבוש שהטעם הוא משום שאין זה ממש מעניינו של יום, אלא בנשיאים של חנוכה המשכן. והוא מעין מה שכתבנו דמהאי טעמא לא קבעו בחנוכה קריאה של "לימוד", כיון שאין זה ממש עניינו של יום ולכן גדר התקנה באלו רק לחגוג את עניינו של יום.

ומעתה נראה דבזה נחלקו האמוראים בסוגיין אם לסדר פרשיות הוא חוזר או לסדר הפטרות הוא חוזר. דלמ"ד לסדר פרשיות הוא חוזר כלומר שבקריאת ד' פרשיות מפסיקין קריאת פרשת השבוע, ס"ל דגדר קריאת ד' פרשיות עבור ה"יו"ט של חודש אדר", הוא כמו קריאת שבת חוה"מ שמטרתו גם ללמד את ענינו של יום, שבשבתות אלו הלימוד שנקבע להודיע פרשיות השבוע, יהיה עתה בד' פרשיות אלו. ולכן מפסיקים לקרות פרשת השבוע, כי עתה תיקנו ללמוד עניינים אלו בדווקא.

והמ"ד לסדר הפטרות הוא חוזר, כלומר שאין מפסיקין קריאת פרשת השבוע ס"ל שלא תיקנו אלא לחגוג על ידי הקריאה בענינו של יום שבבך יתבטא ה"יו"ט של חודש אדר ולא ללמד את ענינם. ולכן קוראים גם את פרשת השבוע ורק אחר כך קוראים את הפרשה המיוחדת. וכמו ראש חודש וחנוכה.

ו. בדין שכחו לקרות בד' פרשיות

ובפולגת רעק"א והברכי יוסף אם שכחו לקרות פרשת שקלים אם מוציאים ס"ת וקוראים בו עולה אחד. הנה יבואר עתה דדעת רעק"א שכיון שהוא קריאה בענינו של יום, הוא חיוב קריאה בפני עצמו וצריך לחזור ולקרות. ומה דאיתא בשו"ע (סי' קלז ס"ג) שבפרשת המועדים דינו כקריאת שני וחמישי שאין צריך לחזור זה דווקא אם דילגו פסוק אחד, אבל אם החסיר כל חובת היום וודאי

שצריך לחזור ולקרות שזה חובה מתקנת חז"ל לקרות בעניינו של יום. (ועיי"ש במ"ב וביה"ל שאם דילגו פסוק שהוא עיקרו של חובת היום גם כן צריך לחזור.)

וס"ל לרעק"א שרק בחנוכה נאמר הקולא של אין משגיחין בחנוכה כל עיקר, ולא בד' פרשיות. ועיין בהגהות רעק"א לשו"ע סימן תרפח שמציין לתשובות פרח שושן שכתב שבפורים שחל בשבת אם שכח לקרות בשל פורים יוציא ס"ת ויקרא שרק בחנוכה נאמר קולא זו, ולא בפורים, אבל דעת הגינת ורדים שגם בפורים לא יחזור ויקרא. וס"ל לרעק"א דגבי ד' פרשיות לא אמרינן אין משגיחין.

ודעת הברכי יוסף יתכן בתרתי, או דס"ל שאף שהוא קריאה מצד עניינו של יום והוא קריאה בפנ"ע אולם דינו כחנוכה (ופורים לגינת ורדים) שאין משגיחין בה, וס"ל דבכל הימים שהם רק מדרבנן אין קריאתה נחשבת כל כך מעניינו של יום, ולכן אין משגיחין בהם לחזור ולהוציא ס"ת עבור הקריאה.

עוד יתכן דס"ל שבחנוכה וד' פרשיות כיון שאין זה ממש מעניינו של יום אין גדר הקריאה מעניינו של יום חיוב בפני עצמו, אלא כל חיובו הוא שיהיה קריאה בתורה מצד קדושת הימים וזה רק תוספת בתקנה שמאחר שכבר קוראים, שהקריאה תהיה בעניינו של יום, אבל אין תקנה עצמית של חיוב קריאה בעניינו של יום, ולכן הוא רק כהמשך לקריאת פרשת השבוע. ולכן אין חיובו רק כל זמן שעוסקים בקריאת התורה עד מוסף, אבל כשהחזירו ס"ת להיכל בדיעבד כבר נתקיים התקנה של עצם חובת קריאה על ידי פרשת השבוע, וגרע מסתם פסוק שאם שכחו חוזרים וקוראים, כיון ששם חל חיובו מצד השלמת התורה אבל פסוקים אלו כבר שמע בפרשיות שלהם כמו ביו"ט. (אבל בפרשת זכור שהיא מן התורה, כתבו האחרונים שבזה הברכ"י מודה שאם שכחו לקרות בה שצריך להוציא ס"ת ולקרות.)

הרי יש בזה ג' דרגות בקריאת עניינו של יום. א. בשבת שחל ביו"ט או בחוה"מ מפסיקים לגמרי קריאת הפרשה, והקריאה מדין לימוד היא בעניינו של יום. ב. בשבת ראש חודש אין מפסיקים קריאת הפרשה, והקריאה היא רק בכדי לחגוג על ידי הקריאה את עניינו של יום. ג. בשבת חנוכה קיל יותר שאם שכחו לקרותה אין חוזרים להוציא ס"ת ולקרותה בחד גברא. משום שאין היא כל כך בעניינו של יום. ובפורים נחלקו האחרונים אם הוא כמו חנוכה או כמו ראש חודש.

ובד' פרשיות יש דעה בגמרא שהוא כמו דרגה א' שבת חוה"מ שמפסיקין הקריאה. ולדידן אין מפסיקין ונחלקו האחרונים אם הוא כמו דרגה ב' דהיינו ראש חודש שאם שכחו הקריאה צריך לחזור, או שהוא כמו חנוכה שאין משגיחין בה.

ז. מנהג אמירת הפייט ('יוצרות')

ועל פי האמור יש לבאר המנהג הקדמון לומר פייט (המכונה 'יוצרות') בד' פרשיות, ביוצר ובחזרת הש"ץ. והנה מנהג הפייט בתפילה מצינו בימים טובים ובד' פרשיות ובפורים ובשבת הגדול.

ועיין מה שכתבנו בארוכה במאמר 'קריאת התורה' בעניין תקנת שואלין ודורשין בעניינו של יום, והבאנו לשון הרמב"ם פי"ג מהל' תפילה ה"ח - ומשה תיקן להם לישראל שיהיו קוראין בכל מועד עניינו, ושואלין ודורשין בעניינו של יום בכל מועד ומועד. ועיין במשנה ברורה ושער הציון ריש הלכות פסח (סימן תכט) דתרי מילי נינהו שמלבד קריאת התורה צריך לשאול ולדרוש בעניינו של יום.

וביארנו שם שעבור שיהיו המועדים מועדי ה', צריך להחיות בכל פעם את דיבור ה' על המועדים, וצריך להשמיע אותם באופן של שמיעת תורה בשם ה' שזה עניינה של קריאת התורה וגם למדו תקנת משה הנוספת להיות שואלין ודורשין בעניינו של יום, דבעינן עבור שלימות חגיגת מועדי ה' שלא רק נהיה שומעים את דבר ה' על המועדים אלא אף אנו נהיה שואלין ודורשין בהלכות, ועניין הלכות הוא שונה לגמרי מצורת מסירת הדברים בתורה שבכתב. כי הלכות הם כבר צורת הדברים כפי שהם מופיעים בתורה שבעל פה, והם צורת התורה כפי שהיא נמצאת בלב חכמי התורה ובלב ישראל. ובשני חלקים הללו נשלם התחברות לתורת המועדים, מצד אחד שמיעת תורה של קריאת התורה, ובמקביל לימוד ההלכות של תושבע"פ והיינו הצורה כפי שאנו קולטים את התורה בליבנו. ובזה מבואר שפיר מה שכתב המשנה ברורה שאי אפשר לקיים לימוד ההלכות על ידי שמיעת קריאת התורה. ושניהם נצרכים במועד, שכן אלו שני עניינים שונים לגמרי זה מזה ומשלימים זה את זה.

ולפי זה נמצא שבכל עת שיש תקנת 'קריאה' ב'עניינו של יום', יש גם תקנת 'שואלין ודורשין בעניינו של יום'.

והנה יש הוכחות מדברי הראשונים כי המטרה של תקנת הפיוטים, היתה כדי לצאת ידי חובת 'שואלין ודורשין בעניינו של יום'.

וכך כתב בספר הפרדס לרש"י - משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום, ולפי שאין רגילין הגולה לדרוש בכל מקום מדרש, קדושי עליון כגון ר' אלעזר בר' קליר מקרית ספר, ורבי שלמה הבבלי, וגלות ירושלים אשר בספרד וגלות כנעני עד צרפת, גם בארץ רומי, יסדו מענייני ימים טובים אזהרות דחג שבועות וקרובות ויוצרות מענייני מתן תורה. עיר וקדיש זקיננו הרב ר' בנימין ב"ר שמואל מקוסטני זק"ל אמר כשקצרו י"ח לשבע היתה חכמה מרובה בישראל ולא הוצרכו אלא לדרוש ולא לפיוט ולפי שכבר דל החכמה ונתמעטה עמדו במקום מדרש ופייטו העניין. ובספר אור זרוע ח"ב - הלכות יום הכיפורים סימן רפא - ואי אמרת אמאי עביד פייט סדרים וקדושה רבא בכל קרובה וקרובה אלא כל קרובה נעשית משום ענינו של יום.

[ויש לציין את דעתו של בעל ספר העתים הר"י אלברגלוני סימן קעג שכתב - שפיוטין אלו שנהגו העולם למימרונן חזי לנא לרבוותא שאמרו שלא נתקן אלא בשעת השמד בלחוד, מפני שלא היו יכולין להזכיר דברי תורה כי היו גוזרין האויבים על ישראל שלא לעסוק בתורה, ועל כן היו חכמים שביניהם מתקנין להן בכלל התפילה להזכיר ולהזהיר לעמי הארץ הלכות חג בחג והלכות ימים

טובים והלכות שבתות ודקדוקי המצות בדרך שבחות והודיות וחרוזות ופיוטים והו אמרי הכי עת לעשות לד' הפרו תורתך.]

וב'חק יעקב' סימן תכט דן בקיום ההלכה לשאול ולדרוש בעניינו של יום, וכתב ללמד זכות שמקילים בזה משום שיוצאים ידי חובה באמירת הפיוטים.

ומעתה מבואר יפה שתקינו המנהג לומר פיוטים יוצרות וקרובות דייקא בזמנים שיש קריאת התורה בעניינו של יום, דהיינו במועדים, ובד' פרשיות, ויש בזה כדמות ראייה ליסוד דברינו שהקריאה בד' פרשיות הוא מדין 'קריאה בעניינו של יום'.

אבל בחנוכה וראש חודש לא נשאר בידינו פייט וקרובות. ועל פי דברינו נראה לבאר שלא תיקנו שואלין ודורשין וכמו כן 'פייט' שהוא מבוסס על זה רק בזמנים שיש בהם תקנת קריאה בדרגה גבוהה, שאם לא קראו מחזירין ס"ת, אבל בחנוכה ש'אין משגיחין בה כל עיקר', כנ"ל, לא תיקנו פייט.

ובפורים, הנה לפי השיטה שעדיף מחנוכה הרי דומה לד' פרשיות, ולכן תיקנו בה "קרובץ" לתפילת שמונה עשרה, ואף אם נאמר שקריאת התורה שלה הוא כמו חנוכה, מ"מ הרי מפורש בגמרא (מגילה ד.) שתיקנו שואלין ודורשין בעניינו של יום, ויתכן דאינו מצד תקנת "קריאת התורה" אלא מצד תקנת "קריאת המגילה" [אמנם לימוד ההלכות מתקיים גם על ידי קריאת המגילה כמבואר שם במפרשים, וביארנו שם במאמרנו.] ולכן תיקנו קרובץ.

ואם כי יש פיוטים לחנוכה, אבל הם מתקופות מאוחרות ונראה שאינם מהקליר, וכן יש פיוטים לשבתות של ספירת העומר והם קינות על חורבן הקהילות בימי מסע הצלב והם מתקופות מאוחרות, אבל פיוטים מהקליר ובני תקופתו מצינו רק בזמנים הנ"ל שיש בהם קריאת התורה מעניינו של יום.

[והנה ב'שבת הגדול' אין קריאה בעניינו של יום, אבל שם יש תקנה מפורשת להיות שואלין ודורשין לפני החג, ולכן נתקן מנהג דרשת הרב, ויש אומרים שלכן נקרא שבת הגדול על שם שהגדול דורש, ולכן תיקנו שם פייט להיות שואלין ודורשין בעניין הלכות החג.]

מאמר ב

החודש אשר נהפך

א. המן לא ידע שנולד בו משה

והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב. מבואר כאן בפסוק - שמהפך הנס התרחש בכל מזלו של החודש, הפור מחודש לחודש - נהפך להיות למזלינו הטוב.

ובאסתר רבה ובגמ' - ששמח שמחה גדולה שנפל בחודש אדר, כיון שמת בו משה סבר שבו תהיה מפלתם. אך לא ידע שנולד משה בז' אדר. שראה שיש בחודש זה העדר המזל לישראל, אך לא ידע שזה דווקא סוד כוחו של ישראל, שהם למעלה מן המזל. בחודש זה שבו מצד המזל גובר כוח המן, טמון הכח הנגדי של ישראל שהם מעל המזלות.

וראיתי מובא בשם קב הישר, בשם כתבי האריז"ל שהצירוף של חודש אדר הוא שם הוי"ה בהיפוך (אבל בסידורים ובבני יששכר כתוב צירוף זה בתמוז, ובאדר כתבו הצירוף ס"ת עירה ולשרקה בני אתונו. וה' יסלח שאולי השתנה זה ע"י נס פורים). והוא הצירוף היוצא מסופי תיבות כל ז"ה איננו שו"ה ל"י. שבניסן הוא שם הוי"ה ביושר ישמחו השמים ותגל הארץ - המורה על הנהגה בגילוי בחסד וברחמים. אך עד סוף השנה כבר מגיע שם הוי"ה בהיפוך המורה על התגברות הדינים. וזה שאמר המן הפסוק הזה, כל זה איננו שוה לי, לעורר זה הצירוף של הדינים שבחודש זה, וגם בסופי תיבות- שמורה על דינים והסתרות. ואסתר בכח התשובה והתפילה היפכה זה, באמרה י"בא ה"מלך ו"המן ה"יום. שהוא שם הוי"ה ביושר בראשי תיבות לעורר את הרחמים.

ואפשר לומר על פי זה ענין סמיכת גאולה לגאולה, (שמטעם זה בשנה מעוברת עושים פורים באדר שני.) שהענין להסמיק לניסן שבו מאיר הצירוף שם הוי"ה ביושר, שהוא כח הרחמים שעל ידם הישועות. ובא להסמיק כח הגאולה של אדר, שאפילו בהסתר של אדר של הוי"ה בהיפוך, מתנוצץ אור הרחמים של שם הוי"ה ביושר להושיעינו מכל הקמים עלינו אכ"ר. (שו"ר בבאר מים חיים פרשת בא כדברים האלה.)

ויש לומר שזה ענין מה שמובא במדרש: אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד לשקול המן עשרת אלפים שקלים על ישראל, אמר הקב"ה אקדים שקליהם של בני לשקלי המן. זה שאמרו באחר באדר משמיעין על השקלים. וצריך ביאור במה ההקדמה כאן, ומה הענין להקדים שעי"ז מנצחים את שקלי המן. רק שבאמת התחלת הקרבת קרבנות מהשקלים הם בניסן, שהוא ראש חדשים. ומקדימים להכריז על השקלים מראש חדש אדר שעי"ז זה ממשיכים את ההתחדשות של חדש ניסן ואת האור של שם הוי"ה ביושר, המשפיע גאולות וישועות- אל תוך ההסתרה של חדש

אדר האחרון והרחוק מניסן של תחילת השנה שהשם הוי"ה הוא כבר בשיכול אותיות- שמורה על ההנהגה בהעלם. וע"י שמקדימים את התנוצצות האור, מתהפך הפור ומאיר אור השם הנכבד - אור הגאולה. שו"ר בפירוש משנת אליהו מהגר"א על שקלים בריש המסכת, מפרש באופן קרוב לזה מימרא דריש לקיש.

והוא עניין ד' פרשיות שמצינו שהוא סדר אחד ועניין אחד, ואפילו למ"ד שיש חילוק בין פורים לד' פרשיות, לא מצינו שיחלקו בתוך הד' פרשיות גופן, שיהיה זכור סמוך לפורים ופר סמוך לניסן אלא כולם הם סדר אחד. וכל עניינם הוא להסמיך אדר לקדושת ניסן. ומכח זה היה התעוררות נס פורים. וזה הביאור במה שאמרו שכשנפל הפור באדר שמח שמחה גדולה, שמת בו משה ולא ידע שנולד בו משה. ונראה לבאר כי מה שמת משה משום שאדר הוא סוף השנה. אבל מה שלא ידע שהוא גם הכנה להשנה הבאה, ולכן נולד משה באדר כי הוא החודש המכין את הנסין שבו היה עיקר הניסים ויציאת מצרים על ידי משה.

ב. פרשת שקלים

אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד לשקול המן עשרת אלפים שקלים על ישראל, אמר הקב"ה אקדים שקליהם של בני לשקלי המן. זה שאמרו באדר באדר משמיעין על השקלים. וצריך להבין למה דווקא ע"י שקלים זוכים לנצח את המן.

עוד יש במדרש בענין השקלים, אמר משה לפני הקב"ה כשאני חי הריני נזכר משאני מת אין אני נזכר. א"ל כשם כשאתה חי אתה זוקף את ראשן של ישראל כך משאתה מת אתה זוקף את ראשם של ישראל כשהם קורים בכל שנה ושנה פרשת שקלים, זה הוא דכתיב כי תשא את ראש בני ישראל.

ולהבין זאת נקדים מה שאמרו חז"ל שראה המן שנפל הפור על חדש אדר שמח שמחה גדולה. אמר המן חודש זה מת בו משה רבם. והוא אינו יודע שמשה נולד בז' אדר, ומת בז' אדר. וצריך להבין, אם המן הוא הסטוריון כה גדול, שיודע שמשה מת בז' אדר למה אינו יודיע שמשה נולד באדר. אלא, שהמן סבור היה שכיון שמת משה באדר, מה איכפת לנו שגם נולד באדר. כיון שבסופו של דבר, מת משה בחודש זה. הרי אנו נותרנו רק עם זה שמשה רבינו מת.

אבל המן אינו יודע, שאין זה כך. משה רבינו אמנם מת, אך השפעת חייו מקרינה על כל ימי קיום העולם. משה רבינו בחייו ובמותו, מנשא את ראש בני ישראל. כשם שהראש נשא על כל הגוף, והוא מאחד אותם, נותן להם חיות ומפעיל אותם בתפקידיהם. כך "ראש בני ישראל", מאחד את כלל ישראל. מנשא את ישראל.

זו היתה טענת המן: ישנו עם אחד מפוזר ומפורד. כח האחדות של עם ישראל נפגע בחדש אדר, משה מת בחדש אדר. אך גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן לשקול על ישראל. ועל כך הקדים את

השקלים של ישראל, כי תשא את ראש בני ישראל, השקלים מנשאים את ישראל, מאחדים את ישראל על ידי "ראש בני ישראל". זה הטעם שנותנים מחצית, כי אכן כל אחד בעצמו, אינו מגיע לשלמות. כל אחד הוא רק "מחצית". רק בכח האחדות של עם ישראל, נוצר השלימות. להקדים השקלים של האחדות לשקלים של המן, השקלים מהפכים את "עם מפוזר ומפורד". ל"לך כנוס את כל היהודים".

כך אמר משה לפני הקב"ה, משאני מת אין אני נזכר. כשיסתלק כח ראש בני ישראל, איך יהא האחדות. משאני מת אין אני נזכר. ואמר לו הקב"ה שעל ידי השקלים ימשך כח האחדות. בכל שנה ושנה מכריזים על השקלים, בהקדמה למלחמת עמלק- לנצח את המפוזר ומפורד. על ידי השקלים, נמשך כוח האחדות של "ראש בני ישראל". הכח של נולד משה, שנולד גם כן החודש זה.

וגם אחרי החורבן כשאין שקלים, יש בכל שנה קריאת פרשת שקלים. שמגלה תשוקתינו לשקלים. לנשיאת ראש בני ישראל. וכמו שפירשו בקוצק את מאמר חז"ל: **הראה הקב"ה למשה מטבע של אש ואמר לו "זה יתנו"**. מטבע של אש מרמזת על התשוקה העזה, ליום בא נוכל לשקול שקלינו. וזה נתקשה משה במחצית השקל. איך תהיה נשיאת ראש, כאשר לא יהיו השקלים. ועל כך הראו לו מטבע של אש.

ויש לרמוז שזה העניין של מחצית, כלומר שהמטבע של אש עשוי מן המחצית השני, וביחד עם המטבע של אש יושלם הכוונה.

קריאת פרשת שקלים תגלה את רצון האש המפעם בקרבינו, לאחדות ולנשיאת ראש. לנצח את ישנו עם אחד מפוזר ומפורד, ולדחות את שקליו של המן. לראות שאם כי מת משה, אך גם נולד משה. פטירתו של פוסק הדור, ראש בני ישראל. צריכה לאחד אותנו, כדי שיומשך כוחו של ראש בני ישראל, בבחינת "נולד משה". ועל ידי האחדות נזכה להצלה של נס פורים.

מאמר ג

להודיע שכל קוויך לא יבושו

ג. המסר של פורים – כח התפילה

ברמב"ם בתחילת ספר המדע אחר מניין המצוות מבאר את עניין המצוות מדרבנן וכתב שם כדוגמא את מצוות קריאת המגילה וכתב שמטרתה שהנביאים עם בית דין תקנום וצוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקב"ה ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשוועתנו כדי לברכו ולהללו. וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה 'כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים [קרובים כה' אלוקינו בכל קראנו אליו]'.
ונראה שהוא תולדה של יציאת מצרים שגם כאשר אין עוד ניסים גלויים אבל יש קירבת ה' תמידית לעזרנו בתוך דרך הטבע. וזה ראו בנס פורים באופן גדול.

ונראה שזה עיקר יסודו של פורים, כי הנה הרבה ניסים נעשו לישראל מאז יציאת מצרים כמו ניסי המדבר, מלחמות סיחון ועוג, מלחמות יהושע כמו שמש בגבעון דום ואבני אלגביש הצונחים מן השמים, מלחמת סיסרא, מלחמת סנחריב, ועוד ניסים וטובות אינספור שנעשו לעם ישראל,

אך לא על כל נס שאירע לעם ישראל קבעו חג לדורות, כי ניסים היו לנו הרבה, מאז יציאת מצרים ועד פורים, ומפורים וחנוכה ועד היום הניסים הם לחם חוקינו. ובכל זאת לא נקבע חג על זה כי הכל כלול בחג הפסח, בו הובטחנו כי ה' האלוקים הוא גואל ישראל, שומר עלינו ומצילנו בניסים ובנפלאות.

שמחה ומשתה ויום טוב לדורות נקבעו כאשר חכמי הדורות ראו לנכון שמאורע זה מציין סוג חדש של נס, אופי של מאורע שעוד לא הכרנו עד אז, זוהי סיבה לקבוע מועד לדורות.

ד. בימי הגלות בטלה ההשגחה המיוחדת

פורים היה דבר חדש שלא הכרנו, נס פורים הוא מאורע מסוג שלא ידענו עד אז, בשעת הגזירה היה עם ישראל במצב שאבד את הקשר הישיר עם הקב"ה שהיה בימי הבית, ולא ידעו שכח התפילה יפה גם כאשר עזב אותנו.

הניסים שאירעו בימי הבית, היו המשך להנהגה העליונה שהחלה ביציאת מצרים, ובוודאי שגם בהנהגה זו העיקר הוא הפנייה אל ה', אך עדיין לא הגיעו למצב שיצטרכו לשנות את כל סדר מצב הדברים על ידי תפילה.

מבואר בחז"ל שהגזירה לאבדם היתה כתובה וחתומה גם אצל מלכו של עולם, רחמנא ליצלן. עד אז מעולם לא הגיע עם ישראל למצב כזה שנגזרה עליו גזירת כליה והשמדה גמורה. אמנם כבר אירעו סכנות מסכנות שונות שאיימו על עם ישראל, בני ישראל צעקו אל ה' וחזרו בתשובה, ואז אירעו ניסים והעם היהודי שוב ניצל מצרה. כלומר שהצרה מטרחה היתה לעורר את ישראל בתשובה או בתפילה בחינת השמיעני את קולך.

אבל בימי אחשורוש העם היהודי הגיע למצב חדש, מפוזר ומפורד בין העמים, ישן הוא מן המצוות, מנותק מבית המקדש, מנותק מממלכת הקודש של בית דוד, ונגזרה עליהם כליה. עד שחז"ל חוקרים מפני מה נגזרה כליה על אותו הדור. ואיתא במדרש מימיהם של אומה לא באה לידי צרה כזו. עם ישראל כבר היה שקוע עמוק עמוק במשבר והם כבר היו נתונים בפועל תחת הגזירה. אפילו לאחר תלייתו של המן היה לא פשוט לבטל אותה, מכיון שאת כתביהם של מלכי פרס אי אפשר לבטל.

מרדכי דרש מאסתר המלכה להפעיל את כח השפעתה בבית המלכות להעביר את רעת אמן האגגי, אבל אסתר אמרה שהיא מוכנה למסור את נפשה, אבל בכדי שיהיה בכך תועלת היא דרשה - 'לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלושת ימים'. כאן מבחינים בפירוש בהסתרה של המגילה שאינה מזכירה את השם ה', אולם מובן לכל לשם מה צמים שלשה ימים.

מה שהציל אותם היא התפילה, זעקה של שלושת ימים לילה ויום היא שנתנה את הכח לאסתר להיכנס ביום השלישי ולהביא את הישועה.

התקופה היפה של הניסים הגדולים הסתיימה, במיוחד לאחר חורבן בית ראשון והסתלקות השכינה ורוח הקודש מישראל. אבל אז התגלה כח התפילה של עם ישראל.

ה. אמת מה שהבטיחנו הכתוב כי מי גוי גדול

והרמב"ם לא מצא מקור אחר בתורה שהקב"ה קרוב אלינו אפילו כשתמה תקופת הניסים, אלא פסוק זה שהקב"ה נענה אלינו מצד עצם הדבר שצעקנו אליו, ויש כח לתפילת רבים להפוך את גזר הדין מרעה לטובה.

כאשר אירע הנס התחדש אצלם שהדביקות של עם ישראל עם אלוקיו היא גם באופן זה, ותמיד פתוחה בפניהם הדרך לצעוק יומם ולילה, ולשנות את הגזירה העליונה. וכאשר זכינו לכך קבעו חכמינו את ימי הפורים לזכרון לדורות עולם.

ומקורו בגמרא שמובא הדרשות שהאמוראים פתחו בהם את דרשת המגילה 'פתח לה פיתח להאי פרשתא מהכא', ובאחרונה מובא בגמרא (מגילה דף יא, א) 'רב מתנה אמר מהכא כי מי גוי גדול אשר

לו אלהים קרובים אליו, רב אשי אמר מהכא או הנסה אלהים וגו' [וביארתי במקו"א שפסוק 'הנסה' שייך ל'מי גוי גדול'.]

ועיין אור חדש למהר"ל בביאור רב מתנה האמור - 'ר"ל כי הצלת ישראל בגאולה זה היה מכח התפילה שהיו גוברים בזה על עמלק בתפילה כדכתיב (בראשית כז, כב) (ב"ר, סה טז) הקול קול יעקב והידים ידי עשו כי אם אין קול קול יעקב הידים ידי עשו אבל אם קול קול יעקב אין שולטין ידי עשו ודברים אלו ידועים בחכמה איך קול יעקב מנצח את עמלק וכדכתיב (שמות יז, יא) וכאשר גברו ידי משה בתפילתו היו גוברים ישראל וכאשר יניח ולא היה קול קול יעקב וגבר עמלק, וכך בתרגומו (שם) כאשר ירים ידו בצלו וגברו ישראל וכאשר ינוח וגו' והרי לך כי התפילה הוא נצחן של עמלק וזהו עניין המגילה כאשר תבין הדברים עמוקים מאוד'.

זה מה שבא פורים להודיע לנו, 'להודיע שכל קוויך לא יבושו'. זה המסר המרכזי שלו. לא ידענו שכה גדול ורב כח התפילה, שהיא מסוגלת להפוך את המצב מעיקרו, גם כאשר הגזירה נגזרה וחרב חדה מונחת על הצוואר, יש בכוחו של היהודי לצעוק ולזעוק אל ה', ולהיוושע.

1. למנצח על אילת השחר

חז"ל אומרים שהמזמור 'למנצח על אילת השחר', נאמר ברוח הקודש על תקופת גזירת המן. מזמור שכל כולו זעקה ותפילה - 'א-לי א-לי למה עזבתני'. והיינו שכבר יש מצב של עזבתני ובכח הצעקה ה' שומע ומצילנו.

כשהגמרא (מגילה ד.) באה ללמוד את ההלכה שהמגילה נקראת גם בלילה, אחד הדרכים ללמוד זאת היא מהפסוק שנאמר במזמור זה - 'אלוקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי'.

מכאן אנו למדים עד כמה משמעותית ומרכזית היא התפילה והזעקה בכל צביונו של נס הפורים, כשם שבעת הצרה זעקנו יומם ולילה, כך בעת ההצלה עלינו לשמוח ולהזכיר את הנס יומם ולילה.

וראה עוד בהקדמת 'אור חדש' - כדרכי בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן למה נמשלו צדיקים כאילה לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפוצלות אף צדיקים כל זמן שמרבין בתפילה תפילתן נשמעת ע"כ וכו', פירוש כי הנס בימי המן היה בשביל שהש"י שמע תפילתן ועל זה סובב כל המזמור של אילת השחר שיסד אותו דוד על גאולה זאת ולא היה גאולה שהגיעו ישראל לצרה וזעקו אל הש"י ושמע הש"י תפילתם כמו זאת לך הגאולה הזאת נקראת אילת כי קרן האילת יש לו פצולים מכאן ומכאן והקרן אשר אין לו פיצול הוא גולם סתום וכאשר יש לו פצולים אז הקרן יצא אל הפעל ואינו סתום וכך כאשר הצדיקים מרבים בתפילה ותפילתן יוצאת לפעל ולא יאמר סתם תפילתי רק יוצא לפעל ונגלה לפני הש"י כמו הקרן הזה שהוא יוצא לפעל ואינו גולם סתום וכמו זה היתה גאולת אסתר שהיתה ע"י תפילה שבאותו זמן היו יושבים בחשך והיה להם כמו השחר שהוא חשך ולא אור

וע"י שלא היה סתימה לתפילתם רק היה תפילתם יוצאת לכל כקרבן אילה שיוצא ומתפצל והשחר עצמו ג"כ מתפצל כמו שאמר בירושלמי (ברכות ד, ב, יומא פרק ג' הלכה ב') לעיל כי אור השחר מנפצת והולך תמיד, ומפני כי אין גאולה שנעשית ע"י תפילה כמו זאת כמו שאמר דברי הצומות וזעקתם לכך נקראת הגאולה הזאת על שם התפילה ונקראת אילת השחר כי היו מתחזין בתפילה והיה תפילתן יוצאת לפעל ולא היה להם כיסוי וסתימה רק התפילה היתה לפני הש"י בפעל והבן הפרושים שפרשו חכמים בלשון אילת והם פרושים ברורים מאד'.

ז. תקנת תענית אסתר

וזה ענין תקנת תענית אסתר, כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם. כי מהותו של יום הפורים, הוא יום שמחה ומשתה על זה שהקב"ה שומע את תפילתנו וזעקתנו. כי אין לעשות את פורים ליום זעקה ותפילה, פורים עצמו הוא יום שמחה וצהלה, אבל השמחה הגדולה, היא על העובדה שה' קרוב אלינו לשמוע את שוועתנו והוא נעתר לנו בכח הצעקה אפילו להפוך את המצב מן הקצה אל הקצה. וזה מתבטא בכריכת תענית אסתר ופורים כאחד לאמר הפורים הוא על זה שהתענית אסתר נשמעת במרום.

תענית אסתר היא תענית תפילה ותשובה, כי הישועה בפורים אינה טבעית ומובנת מאליה, כל השמחה בפורים היא על זה שיש לנו את כוחה המוחץ של תענית אסתר. זה בא לידי ביטוי עז בכך שגם בעת הנס בימי אחשורוש הגזירה לא בטלה, כמבואר ברוב המפרשים, אלא שבאגרות השניות נכתב שיש רשות ליהודים להנקם מאויביהם, והיה נס שאיש לא עמד בפניהם מרוב פחד. וזכו להרוג בשונאיהם.

ויתכן שזה הטעם שקבעו את השמחה ביום המנוחה, ולא ביום המלחמה, כי ביום י"ג היה יום קהלה לכל והגזירה חלה במלוא מוראה, שהיה רשות להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ביום אחד. אלא שהיה את המלחמה הנגדית שהביאה את ההצלה והישועה והנקמה. אולם כל הזמן היה מורגש הסכנה האיומה וכל הבטחון הוא רק בכוחו של הנס והתפילה. וכמו שכתב הר"ן שהתפללו והתענו בעת המלחמה. רק כשהסתיים היום יכלו לנשום לרווחה כשעברה הגזירה ושום יהודי לא נפגע.

הסכנה הזאת עומדת עלינו כל ימי הגלות, עם ישראל מפוזר ומפורד בין העמים ואין לו את העוצמה שהיתה לו בימי הגילוי שכינה בבית המקדש. אבל מנגד את הנשק הסודי הזה שום אומה ולשון לא תוכל לקחת מאתנו - 'אלוקים קרובים כה' אלוקינו בכל קראנו אליו'.

משום כך גם לאחר הנס עלינו לצעוק יומם ולילה 'א-לי א-לי למה עזבתני'. לדעת להשקיע כוחות בתפילה וזעקה אל ה', שהתפילה תהיה מכל הלב מתוך כוונת הלב אל ה', ומתוך הכרה שהכל תלוי רק בזה. אלא שיחד עם זה מגיעים האושר והשמחה על כך שיש לנו את הכח הזה, שניתן לנו הכח הכי אדיר, מטה קסמים כביר, שמסוגל להפוך עולמות, ולחולל מהפכים במצבים שבדרך הטבע לא ראינו שום סיכוי להיחלץ מהם בשלום.

שמחת פורים היא על כך שיש לנו פתרון מלא ומושלם לכל הבעיות, כי יש מי ששומע ומאזין, הוא אף פעם לא מאכזב, 'שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך'.

ח. והוי ידוי פריסן בצלו

ובמשנה ברורה (סימן תרפו ס"ק ב) העתיק מה שכתב הר"ן על תענית אסתר - כי בימי מרדכי ואסתר נקהלו ביום י"ג באדר להלחם ולעמוד על נפשם והיו צריכין לבקש רחמים ותחנונים שיעזרם ד' להנצחם מאויביהם ומצינו כשהיו ביום מלחמה שהיו מתענין, שכן אמרו רז"ל שמרע"ה ביום שנלחם עם עמלק היה מתענה וא"כ בודאי גם בימי מרדכי היו מתענים באותו יום ולכן נהגו כל ישראל להתענות בי"ג באדר, ונקרא תענית אסתר, כדי לזכור שהש"י רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה וישוב אל ד' בכל לבבו כמו שעשה בימים ההם.

מלחמת עמלק מתחילתה היתה קשורה לתפילה. כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. וכבר חז"ל מסבירים וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך שכל זמן שישראל משעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלים.

נראה שהקושיא היא לא על עצם הדבר, כי זה פשוט שהרמת ידיו של משה היא תפילה ותחנונים, וכמו שכתוב בתרגום על הפסוק ויהי ידיו אמונה והווי ידוי פריסן בצלוי. אבל קושיית המשנה היא שאם התפילה מקובלת היתה צריכה להועיל לא רק בשעתה אלא להביא לנצחון מלא. והיכן שמענו שהתפילה מועילה רק באותו הרגע ובסיומה חוזר וגובר האויב. ותירצה המשנה שעיקר התפילה היא לשעבד את לבם לאביהם שבשמים, ובאותו הדור עדיין לא זכו ישראל לשעבד את לבם לאביהם שבשמים בשלימות, רק בעת הרמת הידים כלומר בעת התפילה עצמה היתה התעוררות אך היא לא נקבעה בלב, ולכן גם הישועה לא היתה בקביעות. וזה מבטא את הקושי שבמלחמת עמלק, שאין הנצחון עליו באופן טבעי מאליו, אלא נצרכת התגברות מיוחדת מצד כח התפילה שמהפכת את המצב.

בימי פורים למדו עם ישראל לשעבד את לבם לאביהם שבשמים, בדרך של קביעות, ובמקביל להמובא בספרים בעניין קבלת התורה מרצון שכבר תוקן החסרון של ולבם לא נכון עמו. ולכן אז הנצחון על המן היה מלא.

ומאז והלאה אנו מתקיימים על הבסיס הזה, תפילה וזעקה היא שמצילה אותנו ומקיימת אותנו בגלות המרה.

ט. מלך עוזר ומושיע ומגן

[ובמקו"א ביארנו שבחנוכה היה בזה שלב נוסף, שלא רק שנצרכנו לתפילה, אלא עם ישראל גם הוצרך להילחם ולמסור את נפשו ואז זכו לעזרה ממרום וניסים שנתנו בהם כח וחוזק לנצח ולהציל את ישראל.

ונמצא שתולדות עם ישראל בכללות מחולקים לשלשה תקופות, תקופת הגאולה והגילוי הניסי והנבואה, מיציאת מצרים עד חורבן בית ראשון, ואחר כך תקופת הגלות שהישועה באה על ידי צעקה ותפילה, והוא תקופת נס פורים. ואחר כך תקופת נס חנוכה שהישועה באה באופן של עזרה לפעולות מלמטה.

והוא כנגד 'מלך עוזר, ומושיע, ומגן'. הדרגה העליונה היא 'מגן' שהצרות כלל אינן מגיעות לישראל מכח הניסים, הדרגה השניה היא 'מושיע' והיינו כאשר כבר נופלים לעת צרה וה' מושיע על ידי הצעקה, והדרגה השלישית הוא 'עוזר' שצריכים גם לפעול לבד.

ובזה ביארתי סדר ההלל, שהפרק הראשון עד אם הבנים שמחה, הוא תקופת האבות שהוא כהקדמה, ומ'בצאת ישראל' עד 'ואנחנו נברך ק-ה וכו' הללויה' הוא פרק אחד, שעניינו הוא תקופת הניסים, ובמקו"א ביארתי כל החלקים בזה.

ומ'אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני' הוא תקופת נס פורים, 'אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני, צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי וגו'. וזה כל התוכן עד סוף הללו את ה' כל גויים, שה' מציל ממוות ומצרה'. ואכן נקט כאן הלשון 'מושיע' - 'דלותי ולי יהושע'.

ומהודו עד סוף ההלל הוא כנגד תקופת נס חנוכה, שכשהאדם מכיר שכל פעולותיו הם מה' אז הוא מודה, ולא רק מהלל, כי ההודאה באה מעצמו של האדם, ולכן תיקנו בחנוכה הודאה. והוא כאמור כנגד 'עוזר', 'ה' לי בעוזרי'. [ובמקו"א ביארתי ביתר הרחבה].

י. מהותו של פורים - להודיע שכל קוויך לא יבושו

נמצינו למדים שעניינו של פורים הוא להכיר גודל ערך ההשקעה בתפילה וזעקה אל ה', שהתפילה תהיה מכל הלב מתוך כוונת הלב אל ה', ומתוך הכרה שהכל תלוי רק בזה. ויחד עם זה בא האושר והשמחה על כך שיש לנו את הכח הזה, שניתן לנו הכח הכי אדיר, מטה קסמים כביר, שמסוגל להפוך עולמות, ולחולל מהפכים במצבים שאין שום סיכוי להיחלץ מהם בשלום. את הנשק הסודי הזה שום אומה ולשון לא תוכל לקחת מאתנו - 'אלוקים קרובים כה' אלוקינו בכל קראנו אליו'.

'להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך'. כלומר שמחמת זה לבד שמקווים אל ה' וחוסים בו אינו מאכזב ומביא ישועה. [והנה פיוט אשר הניא מסתיים באותיות ש' שושנת יעקב וכו' ואות ת' 'תשועתם היית לנצח ותקוותם בכל דור ודור', כמו כל הפיוט שבתיו קצרים. אך עדיין

מוסיף 'להודיע' וכו' כי זו הוספה נחוצה שעיקר הפורים הוא להודיע 'שכל קוויך לא יבושו'. ועוד מוסיף לומר 'ארור המן' וכו', שהוא אמירה קדמונית נחוצה כנזכר בירושלמי.

מאמר ד

פור המן נהפך לפורינו

א. על שם הפור

'על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור' אחד הנקודות המעוררות תמיהה ודורשות ביאור אצל כל הבא להתעמק בענייניו של הפורים הוא עצם שמו של היום הנשגב הזה 'פורים'.

מדוע זה נקרא שמו של יום הנס וההצלה על שם הפור שהפיל המן, מאורע המסמל לכל היותר את הצרה והגזירה, האם אין ראוי יותר לקרות את שם החג על שם מאורעות ההצלה וניסי הישועה. ויתירה על כך גם בעניין הגזירה הרי הפור אינו אלא פרט צדדי, שעמו קבע המן את התאריך לביצוע הגזירה. כיצד איפוא אנו מתייחסים לעניין צדדי כל כך, לדבר המשקף את כל מהותם של הימים הקדושים הללו, ומתגלמים בשמו 'פורים'.

ב. שני סיפורים במגילת אסתר

בטרם נגיע אל מעמקי הסודות שגילו לנו הספרים הקדושים, עלינו להתעמק תחילה בסיפור המגילה.

לאורך המגילה משתלבים ומשתזרים שני סיפורים מקבילים, שכאשר נתבונן בעצם אינם נוגעים זה לזה.

סיפור ראשון, הוא סיפור אסתר והמן. מתחיל בהריגת ושתי, המלכת אסתר, גדולת המן, הגזירה על היהודים, המשתאות של אסתר, תליית המן בגלגל נפלו על מיטת אסתר, ואחר כך בקשת אסתר לשלוח את האגרות השניות.

סיפור שני, הוא סיפור מרדכי, מעשה בגתן ותרש, ולבסוף השכר על זה - ההרכבה על הסוס ברחוב העיר, לכאורה לסיפור זה של הרכבת מרדכי אין כל משמעות ברצף סיפור הנס.

בהמשך קצת מתחברים שני הסיפורים, כאשר נוסף על חמת המלך בשל אסתר, היתה גם למרדכי השפעה על תליית המן באמירת חרבונה גם הנה העץ אשר הכין למרדכי אשר דיבר טוב על המלך.

ויותר מזה בהמשך הסיפור כאשר שניהם השתמשו בכח השפעתם, לשלוח את האגרות השניות. אולם לכאורה הסיפור של מרדכי ובגתן ותרש הוא משני ביחס לכל העניין. אולם ברובד יותר פנימי אנו מבחינים בקשר הדוק בין שני המערכות, כבר בשלב הקודם.

ג. ומחר אעשה כדבר המלך

למרות שסיפור המגילה נראה לכאורה כסיפור הגיוני טבעי, ישנם קטעים רבים שבהם אנו מתקשים להבין את המהלך שמאחורי הדברים, דבר החושף במעט את העניינים עמוקים המסתתרים מתחתם, טפח קטן מהם מגלים לנו חז"ל במדרשיהם, אולם עדיין נזקקים אנו לרבותינו המפרשים בעלי הסוד ועומק הפשט.

אחד השאלות הללו היא התנהגותה של אסתר במשתה הראשון, בתחילה מרדכי ממחר אותה להיכנס אל המלך, למרות שיש להניח שתוך זמן מה תיקרא לבוא אל המלך, ולא תצטרך להסתכן. היא רק מבקשת לצום עליה שלשת ימים, ולזאת מסכים מרדכי להמתין עד היום השלישי, וכאשר היא מוסרת את נפשה ונכנסת אל חצר המלך הפנימית ואחר סיכון כה גדול כאשר נשאה חן בעיניו המלך נעתר לה ומאשר לה להציג את שאלתה ובקשתה, אינה אומרת את בקשתה אלא מזמינה את המלך והמן אל המשתה אשר עשתה. גם לזאת נעתר המלך ובמשתה היין הוא מבקש ממנה לומר סוף סוף את שאלתה ובקשתה, וגם אז מה היא בקשתה 'יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך'.

מפרשי המגילה מתקשים ביותר בשאלה מדוע לא אמרה לו מיד את שאלתה ובקשתה הכה דחופה, ודחתה זאת למשתה השני.

ד. בלילה ההוא נדרה שנת המלך

תירוציהם של המפרשים מובילים אותנו אל הרובד הפנימי של סיפור המגילה, העולה וצף מתוך הסיפור עצמו. אסתר ידעה היטב כי כל הפעולות שהיא עושה אינם הסיבה לישועה, אלא בסך הכל 'סיפור כיסוי' חיצוני שנועד להסתיר את הניסים, המערכה העיקרית התרחשה בבתי הכנסיות בהם זעקו יהודי שושן בצום של שלושת ימים. היא נכנסה אל המלך מכיון שדעתו של מרדכי היתה שצריך להתחיל לפעול בדרכי הטבע, אבל היא המתינה לאות מן השמים כי חל שינוי במצב הנורא. בו תוכל לפעול את פעולת ההצלה, לסימן כי התקבל שקם ותעניתם.

כאן, בשלב זה מתרחש החיבור בין שני מסלולי סיפור המגילה, המהפך התרחש דווקא בסיפור של מרדכי. בלילה ההוא! כאשר אחשורוש נדוד השינה חוקר מה נעשה יקר וגדולה למרדכי. עד שהמן מכריז ברחוב העיר, ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו.

לאות הזה ציפתה אסתר, והיא אכן גילתה למלך את בקשתה 'תינתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי'. במישור המן והגזירה עדיין לא חל שום שינוי אבל אסתר כבר הבחינה כי המגמה כולה התהפכה.

כך מובא בהלכה שמ"ב לילה ההוא נדרה" מגביהים את קולם בקריאת המגילה. (דרכי משה בשם מהרי"ל) שבו התחיל תוקפו של נס. והרי לכאורה לפרשת גדולת מרדכי שהתפתחה מנדודי ה"לילה

ההוא", אין כל קשר להריגת המן ונס ביטול הגזירה. אלא שזה הרגע שבו כל העניינים מתחילים להתגלגל בכיוון הרצוי. בעקבות עלייתו של מרדכי נערך משתה אסתר והיא שהביאה את חמת המלך ותליית המן, עד לסיומו המוצלח של הנס כולו.

ה. אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו

אך לא רק אסתר ידעה לקרוא את המפה השמימית, היתה זו עוד אחת מהדמויות המרכזיות במגילה שהבינה את עומק העניינים, הלא היא הארורה זרש אשת מפחידי יחד עם צוות חכמיו - אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (אסתר ו, יג).

היה זה כשהמן חזר מליווי מרדכי על הסוס ברחוב העיר. אמנם עסק בלתי נעים עבור המן, אך בעצם הוא זה שהציע ששרי המלך ילווה את האיש אשר המלך חפץ ביקרו, ומה בכך שהוא נבחר לזה. מה נורא כל כך שמרדכי ישב על הסוס בעוד זמן קצר יושמדו הוא ועמו. אך המן כבר אבל וחפוי ראש. ואף בת בריתו זרש בחוש עמוק של שונאי ישראל, כבר יודעת לומר לו, כי הסיפור נגמר - 'לא תוכל לו, כי נפול תפול לפניו'.

כך מבארים חז"ל את דבריה של אותה כשפנית (מגילה טז). דרש רבי יהודה בר אלעאי שתי נפילות הללו למה, אמרו לו אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהן יורדין יורדין עד עפר, וכשהן עולין עולין עד לכוכבים.

בביאור הגר"א על מגילת אסתר מבואר כי באמת מכח המזלות, אין כלל קיום לישראל. וכמו שאמרו חז"ל שאמרו האצטגנינים לאברהם אבינו שלפי מערכת המזלות אין לו בן. ואמר לו הקב"ה, צא החוצה - צא מאיצטגנינות שלך. וכמ"ש 'אין מזל לישראל'. וזה הפירוש: נמשלו לעפר, ונמשלו לכוכבים. כי מצד המזל נמשלו לעפר, שהם יותר שפלים מכל האומות שיש להם מזל. אבל כשהן עולים, נמשלו לכוכבים. כשהם ראויים, אז הם למעלה מן המזל. כי אז שולט בהם הכח האלוקי שהוא מעל כל המזלות.

רעיון זה מהווה אבן יסוד במשנתו של המהר"ל והוא מאריך בה בספר גבורות ה' פרק ה', שישראל מצד הטבע והחומר הם שפלים יותר מכל האומות, אך זה עצמו מעלתם, שאין להם חשיבות וערך רק מצד עניינם העל טבעי.

ו. הפיל פור הוא הגורל לפני המן

לאור זאת הולך ומבאר בגר"א את מהלך העניינים במגילה: הפיל פור הוא הגורל לפני המן. הפור מבטא את שליטתו של עולם הטבע, במדרשי חז"ל ובמפרשים מבואר שהמן היה איצטגנינון גדול, והפור נעשה בחכמה עמוקה לדעת מתי מזלו שלו גובר, וזהו "לפני המן". ועל ידי המזל שלו "פור המן", חשב לנצח את ישראל.

באותו זמן היו עם ישראל במצב של 'כשהם יורדים נמשלו לעפר', כיון ש"ישנו עם אחד" - ישנו מן המצוות (מגילה יג:).

[כך גם מבואר במדרש שגם זקינו עמלק בחר למלחמה אנשים שמזלם מורה שלא ימותו באותה שנה שאיצטנגנין גדול היה. ועל זה אמר משה ליהושע בחר לנו אנשים, שיש לבחור גם כן אנשים בני אותו מזל. ולכן כתוב 'ויחלוש יהושע' ולא ויהרג יהושע, עיין ברבינו בחיי פרשת בשלח.]

הפור אפוא לא היה רק גורל עבור המן לקבוע את היום המתאים להשמידם, אלא הוא שיקף את מצבם האמיתי בעת הגזירה, כי ה' מנהיג את עולמו על ידי כוחות עליונים ושרי מעלה, וכפי מצבם של ישראל בעת ההיא שהוא 'ישנים מן המצוות', כנגד זה גם ההנהגה העליונה היתה בהסתרה של 'ואנכי הסתר אסתיר פני מהם והיה לאכול', כלומר שהיו נתונים לממשלת המזלות, שאז הם בסכנת כליה, וזאת ביטא ה'פור', שבזה ראה המן שדרכו פתוחה להצליח. [על דרך שמצינו בנבוכדנצר ערב החורבן ששאל בקסמים (יחזקאל כא, כו) 'כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם, קלקל בחצים, שאל בתרפים, ראה בכבד'].]

והוא העניין המבואר במדרש (אסת"ר ז, יג) שהקב"ה כבר כתב מגילה חתומה על הגזירה, ואליהו הנביא רץ אל האבות ואל משה רבינו, ואמר לו שאם הגזירה חתומה בדם אי אפשר לבטלה אבל אם חתומה בטיט אפשר לבטלה. ומשמעות הדבר שהקב"ה פועל בתחתונים באופן של שליחים, ויוצר מצבים ארציים שיובילו לתכלית שקבע עבורם, ותהליכים אלו עדיין ניתנים לשינוי על ידי תפילה. ויש בעל כוחות ויכולות להשקיף למערכות ההנהגה העליונה, וניתן הדבר גם לבעלי כוחות מצד הטומאה, על ידי קסמים ותרפים. ואכן נוכח לראות שיש לו שליטה על ישראל בזמן ההוא.

אך המן לא לקח בחשבון את המזל המיוחד של עם ישראל, המזל העל טבעי, שגובר על כל המזלות. כשחזרו היהודים בתשובה, והקישו על דלתי מעלה, אז נתגבר מזלם/"על-מזלם", והתעורר כח "נמשלו לכוכבים".

ברגע שדרך כוכבם, החלות לנפול לפניו. אם הם רק עולים מהעפר, לא תוכל לו. הם כבר יעלו לכוכבים, נפול תפול לפניו. גם זרש וחכמיו הבינו זאת, ואמרו לו: אם מזרע היהודים מרדכי וכו' נפול תפול לפניו.

בדברים דומים מסביר רבינו המהר"ל את יסוד הגורל וטעותו של המן - "ובודאי המן היה רוצה לדעת ע"י הגורל איזה חודש הוא מוכן אל הסוף של ישראל, ולכך נפל הגורל בחודש אדר שהוא סוף החדשים, והוא סוף שלהם, וכן הוא האמת שיש לישראל סוף מצד עצמם (כלומר מצד טבעם הארצי), והסוף שלהם מצד עצמם הוא עצם קיום שלהם מצד הש"י, וזה קיומם לנצח נצחים".

כלומר, המן ניסה לחשוף את הפינה החלשה של העם היהודי, והוא אכן הצליח לגלות זאת בחודש אדר שהוא סוף השנה הישראלית, אך הוא לא הבין שדווקא שם מסתתר כוחם העל-טבעי, כי במקום שמסתיים מזלם הטבעי הם מתחברים אל הסוד הפנימי שאותו אין הוא מסוגל לפענח, את

הדביקות הסודית של עם ישראל בקוב"ה. מהרגע שהוא נגע באותו עצב חשוף, התפרץ נגדו כל הכוח הסודי של עם ישראל.

ז. ונהפוך הוא

את הסוד הגדול הזה ידעו מרדכי ואסתר, וכאמור מאז חלה התפנית - הכל נתהפך לטובה, אותו מהפך "בלילה ההוא", הביא את הישועה. לשינוי זה המתינה אסתר במשתה הראשון, חיכתה ליציאה מן העפר. ואז העיזה לפעול במשתה השני, ולהביא את הישועה הגדולה.

כלומר הם הבינו שהישועה הפעם לא תוכל לבוא בדרך של פתרון מקומי כלשהו כמו התחמקות, מתן שוחד, או שתדלנות כלשהי שתרכך את לבו של המלך, כי ביודעם את סוד העניינים בעליונים, הם ידוע שהפעם זה או לכאן או לכאן, כאשר יבוא הנס הוא מוכרח להפוך את המצב מן הקצה אל הקצה.

לאחר שאנו מודעים לרעיון זה נוכל להבחין כיצד המגילה כולה וצורת הנס כולה היתה באופן כזה של מצבים קיצוניים מן הקצה אל הקצה. כלומר שלא היתה אפשרות להינצל מן הצרה רק באופן שיתרוממו מרדכי ואסתר ועם ישראל להיות בפיסגת רום המעלה.

רוב המפרשים נוקטים שלאחר שמרדכי ואסתר שכנעו את אחשורוש לבטל את הגזירה, עדיין לא בטלה מיד הגזירה ועדיין הוצרכה אסתר לעמוד ולהתחנן לפניו לבטל את הגזירה. וגם כאשר נעתר הסביר לה הקושי שנוצר (ח, ז) ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים. ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב.

עצתו הממוכמת של מרדכי היתה, שיכתבו איגרת שתהווה הוספה ופרשנות לאיגרת הראשונה, שיהיו 'היהודים' עתידים ליום הזה להינקם מאויביהם. והיהודים יכו בשונאיהם והרוג באויביהם ועמוד על נפשם. כי הגזירה הראשונה עדיין היתה קיימת, ועדיין עמד בתוקפו ההיתר להרוג את כל היהודים מנער ויד זקן ביום אחד. אלא שהותר ליהודים להרוג את כל מי שאכן רוצה להרגם, ורק על ידי המלחמה ביום שלשה עשר לחדש אדר, על ידי שהרגו בשונאיהם ועמדו על נפשם ניצולו.

כאמור לעיל זה הסוד של נס פורים כולו - או שישראל עולה עד למעלה, או שהמן ח"ו יכול לעלות. כל אופן ההצלה של פורים. היה בדרך של ונהפוך הוא, שעצם הגזירה הכריחה אותם, שההצלה תהיה רק על ידי שישלטו המה בשונאיהם. ביום אשר שברו אויביהם להשמידם, התהפך הגורל שהם יהרגו ואבד כל שונאיהם. כי אין דרך ביניים, או ח"ו להרוג ולאבד את כל היהודים. או שנהפוך הוא ש"ישלטו המה בשונאיהם".

[דרך אגב, על פי זה מבארים המפרשים מדוע נקבע הפורים דווקא ליום המנוחה, ולא ליום המלחמה והנצחון. כי רק אז היתה ההצלה וכל יומו של י"ג עדיין היתה הגזירה בתוקפה, ורק על ידי שעמדו על נפשם כל רגע ורגע, והרגו בשונאיהם נצלו. וההצלה הובררה רק ביום המנוחה.]

ח. 'ונהפוך' בכל פרטי המגילה

כך כותב המהר"ל – (אור חדש) "שכל עניין המגילה שבא לומר כי בא מרדכי תחת המן ואשר חשב המן על מרדכי לעשות נהפך עליו, כי אחשוורוש נתן להמן הטבעת של המן, ובזה הטבעת היה המן כותב לאבד כל היהודים דכתיב (שם ג, יב) ונחתם בטבעת המלך, ונהפך הדבר הזה שהיה למרדכי בטבעת המלך, ובו כתב וחתם בטבעת המלך על שונאיהם לאבד אותם, וגם בזה היה המן הכנה למרדכי, כי אם לא נתן המלך הטבעת אל המן לא נתן עתה הטבעת למרדכי, אבל מפני שכבר נתן הטבעת להמן עתה שרצה להגדיל את מרדכי נתן הטבעת הזה אליו כי לא גרע מרדכי מהמן שנתן המלך אליו את טבעת, כלל הדבר במגילה הזאת כי היה המן הכנה למרדכי, שכל דבר שרצה המן לעשות נהפך עליו, ודבר זה יסוד המגילה.

ט. עץ גבוה חמישים אמה

בדרך זו מתבאר גם הכתוב "ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו יעשו עץ גבוה חמישים אמה וגו' וייטב הדבר בעיני המן ויעש העץ" – לכאורה זה תמוה מאד מה העצה בזה אשר כה הוטבה בעיניו, ומה החכמה הגדולה בזו העצה לבקש מהמלך להרגו, ולמה נצרך לשם כך עץ גבוה כל כך.

אולם אם נתבונן הרי מתחילה אמר להם את כבוד עשרו ואת כל אשר גדלו המלך, והתייעץ עמהם מה לעשות במצוקתו "וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי יושב בשער המלך". הדברים תמוהים, שהרי מחמת כעס זה על מרדכי הגה את כל הגזירה להשמיד את כל היהודים, וכבר גמר בנפשו וכבר הביא את העניין כמעט לידי מימוש, ומשום מה עדיין לא נתקררה דעתו בזה. וכי הוא צריך עצה להרוג את מרדכי לבדו, והלא זה היה בזוי בעיניו, וכבר הלך להרוג את כל העם, ומה רוצה עוד.

אלא שהמן סבר שמכיון שמזלו עולה כל כך, עד כדי כך שהמלכה מביאה אותו אל המשתה יחד עם המלך, הרי הוא מצוי בפיסגת הצלחתו, ועל כן התייעץ כיצד יתכן שעדיין יסבול ממרדכי היושב בשער המלך. עצתם היתה לאור הנתונים שהוא הציג, שיבקש מהמלך לתלות את מרדכי על עץ חמישים אמה כלומר להרגו בבזיון וגנאי גדול ובפרסום רב, שזה מה שמתאים להמן לפי גודל עליית מזלו והצלחתו שיפיל את אויביו לפניו בשיא הביזיון.

ואז הוברר להם שאדרבה הוא מתחיל ליפול לפני מרדכי, ולכן מיד אמרו לו אבוי לך, אם הגלגל מתחיל להתהפך הרי הוא בדרך למעלה ואתה נפול תפול לפניו.

מובא בשם אביו של הרבי ר' העשיל, ומפרשים נוספים שמבארים את עצתם היועצים וזרש ימ"ש: "אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו". שיעצו לו ליפול ולבקש רחמים מאת מרדכי, כיון שראו שמזלו של המן יורד, אולי אם ישפיל את עצמו לפניו יציל לפחות את חייו. אלא שהבהילוהו להביא אל המשתה ולא הספיק לבקש ממרדכי ולנפול לפניו.

משהגיע אל המשתה נוכח לראות כי הוא אכן בצרה צרורה, המלכה התגלתה כבת העם היהודי והיא מאשימה אותו כאיש צר ואויב, הוא מיד ניסה לבצע את העצה שניתנה לו זה עתה מידי חכמיו, הוא נפל לבקש רחמים מאסתר המלכה, והשפיל את עצמו כדי להציל את חייו. אלא שזה היה מאוחר מדי, אירוע זה עצמו הביא את מפתחו, כאשר המלך אמר הגם לכבוש את המלכה עמי בבית.

הוא אשר אמרנו, המערכה היתה כאן מי ישפל ומי ירום.

י. פור המן נהפך לפורינו

יתכן שאילו היתה ההצלה בנס פורים באופן רגיל כגון שהיתה אסתר מתחננת למלך בתחילת הגזירה שיבטל אותה, לא היינו חוגגים ימי פורים כה שמחים. הרבה מאורעות כאלה התרחשו לאורך ימי הגלות יום יום, ואפילו לא עשו להם כל ציון של שמחה. וכל יום ויום עמלו שתדלני עם ישראל בכח "פרשת הכסף" וכדומה, לקרוע גזירות רעות ולהעביר מזימותיהם של שונאי היהודים.

מה שהיה מופלא במאורע מגילה זו, שמאחר שבדרך הטבע והמזל תוקף הגזירה הגיע לדרגה חמורה מאד, הרי ביטול הגזירה לא היה שייך שיתרחש באופנים הרגילים. וההצלה היתה רק באופן של "ונהפוך הוא", שגבר כוחם של ישראל עד שהתגברו על המן והגזירה. גם ברובד הפנימי של העניינים העליונים לא היתה אפשרות להמשיך ישועה לישראל בדרכים הרגילות של תפילות ובקשות. היתה נצרכת כאן המשכה של נס מסוג חדש שלא היה עד כה. המשכה של נס מעל המזל, אשר יפעל בתוך עולם המזל מול כוחות המזל העזים של המן.

משום כך גם בפועל הדרך היחידה לנצח את המן היתה בדרך של התגברות נגדית של להשמיד ולהרוג ולאבד. ועל ידי כך מחשבת המן ושונאי היהודים באה על ראשם, שהוכרחו עם ישראל להלחם בהם ולהכותם לאלפיהם, שאם לא כן יהיו המה בסכנה. ואותו היום אשר הוכרו על ידי המלך ליום מיועד, בא לידי ביטוי דווקא בהכאת שונאי היהודים.

את כל הסוד הזה מבאר הכתוב בסוף המגילה - כי המן בן המדתא האגגי, צורר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם, והפיל פור הוא הגורל, להומם ולאבדם. ובבואה לפני המלך, אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו, ותלו אותו ואת בניו על העץ. על כן, קראו לימים האלה פורים, על שם הפור.

כלומר שהמן הגיע עם תוקף כוחו, והפיל פור הוא הגורל ובכך היה בטוח בנצחונו. פור איננו דבר צדדי כביכול 'אן-דנדינו' לקבוע את זמן ההריגה, אלא בירור אימתי חזק כוחו של המן בכח המזלות.

ובסופו של דבר ההצלה לא היתה על ידי שהחלישו את המן או התחמקו מכוחו, אלא דווקא על ידי הפור שלו התהפך הכל על פניו, כאשר תוקף הכח עבר לצידם של ישראל, ודווקא הגזירה היא שהביאה עליו את סופו, שהכח שהוא יצר והיינו הפור שלו, הוא שהתהפך כנגדו.

זהו סודו של 'הפור', כמו שתיקנו חכמים בפיוט 'אשר הניא' - "נהפך פור המן לפורינו". וזה פירוש "פורים" בלשון רבים, היינו פור המן, ופורינו. פורינו הוא אותה עליונות מעל המזל, אין מזל לישראל, אלא ה' הוא תשועתם, הפור המיוחד של עם ישראל, שהוא בעצם אי-המזל שלנו, הקשר שלנו עם ה'. וכמובן שפורינו הוא מעל כל "פור", כי היחס בין ישראל והמן, הוא מן הקצה אל הקצה. כשמתחיל פורינו לעלות, אם החלות לנפול לפניו לא תוכל לו. וכאשר מרדכי עולה על הסוס כבר מתחיל תוקפו של נס.

כך איתא בספה"ק קדושת לוי - "מזל אדר דגים, דג- בשיכול אותיות גר, שהוא מזל". כלומר שני דגים - היינו הגד שלו והגד שלנו - פור המן ופורינו. וכן נהוג בישראל לצייר מזל אדר שני דגים אחד לכאן ואחד לכאן, [במזל דגים שברקיע ישנם שני דגים אחד לצד זה ואחד לצד זה. הדג התחתון נקרא בפי האסטרונומים לוייתן]. רומז לסודו של חודש אדר, סוד החולשה של ישראל, שבו עצמו טמון סוד העוצמה של ישראל, אותו "פורינו" למעלה מן המזלות. וזה מרומז במדרש רבה (בפסוק הוא הגורל לפני המן) אמר המן: מזל אדר דגים שאבלעם כדגים, אמר לו הקב"ה: רשע, כשם שהדג פעם בולע פעם נבלע. בזאת הפעם אתה נבלע.

פִּיהֶם פִּתְחוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֶל. כִּי פֹר הָמָן נִהְפָּךְ לְפֹרֵינוּ:

צִדִּיק נִחְלָץ מִיַּד רָשָׁע. אוֹיֵב נִתֵּן תַּחַת נַפְשׁוֹ:

קִיְמוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת פִּזְיוֹת פִּזְיוֹת וְלִשְׁמֹחַ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה:

רְאִיתָ אֶת תְּפִלַּת מְרַדְּכִי וְאַסְתֵּר. הָמָן וּבְנָיו עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

מאמר ה

זכור את אשר עשה לך עמלק

פשוטו של דבר במלחמת עמלק

א. מחיית עמלק

תחילה יש לבאר הפשטות של מחיית עמלק. בדורות האחרונים בעלי השקפת עולם המודרנית, התקשו איך להסביר דבר זה. והאמת היא שאדרבא רק מרוב רחמנותה של התורה נצטוונו בצווי הזה. ויסוד הדבר נמצא במאמר חז"ל: (מדרש תנחומא מצורע פרק א מדרש שמואל יח) א"ר אלעזר כל שנעשה רחמן על האכזרי לסוף נעשה אכזר על הרחמנים כתיב (שם טז) ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכתיב בנוב עיר הכהנים (שם כב) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב.

ועיקר השלילה של עמלק הוא האכזריות שבו. אכזריות היא המידה המגונה ביותר שיש באדם מבחינה אנושית בכלל.

וכך אמר שמואל לאגג כאשר אמר לשמואל 'אכן סר מר המוות' וממבואר במדרש שאמר לו כך הורגים הנביאים, ענה לו שמואל - 'כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך'. כלומר זוהי הנקמה שמגיעה לכם על אכזריותכם.

וכיון שהתורה כל כך רחמנית על כן חייבה אותנו לעקור את האכזריות מן העולם בכל הכח. שלא יוותר שריד וזכר לאכזריות. ומי שמרחם על זה. אינו משום רחמנותו אלא משום שחסר לו ברגש הרחמנות וברגש הכעס על האכזרים שמביאים לעולם אכזריות. תחושת הצדק תובעת נקמה ברשע. כפי שהיהודים באושוויץ רשמו בדמם "יידן נקמה". התביעה הנואשת של הנספים בשעתם האחרונה היא לראות את הצדק מנצח. האדם המוסרי אינו יכול לסבול שהרשע משתולל ללא נקם.

נקם. זו תביעה של מידת הרחמנות לראות את הצדק נעשה, ולהיות נאמן לצדק שהוא ינצח.

[ויש להבחין כי באומות העולם יש בהם שמתאכזרים לישראל מתוך אש של כעס ושנאה. כמו האכזריות הפרימיטיבית של הערבים, אבל אצל עמלק יש אידיאולוגיה של רצח ורוע. וכמו שהיה אצל הנאצים שהשמידו נכים ופגומים מתוך אידיאולוגיה, רצח היהודים בשואה היה מתוך קור רוח. זה דבר שחייבים להכרית מן העולם.

הנאצים ימ"ש, בזו לחלשים ומתאכזרים עליהם, וזה היא תכונתו של עמלק שהוא אכזר במהותו. והחלש אינו מעורר אצלו רגשי חמלה, אלא שנאה ותיעוב ותאוות התעללות. (וכן הוא מידת כמה מראשי ערב רב ה"י כאן בא"י).

וזה ביאור הפסוק זכור את אשר עשה לך עמלק. כלומר תזכור ותרגיז את לבך על האכזריות של עמלק, עד תתמלא חרון אף וחימה עליו, ותעורר לבלעו מן העולם. וכן כתב הרמב"ם מ"ע לזכור מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו.

ומפרטת התורה כיצד תתסיס את לבך נגד רשעותו ואכזריותו, שכך נהג הוא ברוב רשעו: אשר קרך בדרך ואתה עיף ויגע. הוא מתנפל על עם חלש היוצא ממצרים, עם עיף ויגע בדרך עם עבדים חלולים. והוא בא בפתע פתאום לא כדרך גבורים הנערכים לקרב. אלא מנצל את חולשתך המקרית, זהו אכזר. ויזנב בך כל הנחשלים אחריו. רק 'אתה עיף ויגע' ו'נחשלים אחריו'. הוא אכזר ואתה צריך לעקרו מן העולם. האכזר אין יכול לבא בטענות שמתאכזרים עליו.

התורה כל כך רחמנית שהיא תובעת הזדהות של איבה ושנאה מלאה נגד האכזריות בחמת זעם. וכן תמצא בפייט שמודגש ענין האכזריות של עמלק. יען אשר לא זכר ונחשב כנכר. ועוד. וכן אמר שמואל לאגג כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך. והרגו שמואל נביא ה' באכזריות שנתן כזיתים ממנו לבת היענה.

ומסופר על מרן החפץ חיים שבעת קריאת פרשת זכור היה מתאדם כולו מרוב זעם ואיבה שהתעורר בהם על עמלק. וראה לקיים בעצמו כדברי הרמב"ם לעורר איבתו.

וכן בעיר הנדחת שכתוב בתורה להתאכזר ולהרוג כולם. הוא רק "למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך". מרוב רחמים על כלל ישראל הורגים את העיר הנדחת. כי הם מביאים חרון אף. וכאשר הורגים אותם. ונתן לך רחמים ורחמך. אז יבואו רחמים על ישראל.

כי התורה כולה רחמים.

ב. והיה כאשר ירים משה ידו

וזה הביאור במאמר הנ"ל - כל המרחם על אכזרים לסוף נעשה אכזרי על רחמנים. שלכאורה יפלא דאם לבו כל כך רך שמרחם על אכזרים למה זה יתאכזר על רחמנים. אלא שאם מרחם על אכזרים הרי שאין רחמנותו מחמת רגש אמיתי ופנימי של רחמנות מחמת שמעריך את מידת הרחמים וקנה בנפשו את המידה הטובה הזאת. אלא יש לו חולשה מסויימת שקשה לו להתאכזר עתה. ובאמת אם היה רחמן אמיתי היה מתאכזר בכל לבו מרוב כעסו על האכזר, כי הרחמן האמיתי אינו יכול לסבול האכזר. והוא מנפץ עולליו על הסלע בחמת זעם. וכיון שכל רחמנותו היא רק מחולשה, הרי כשמגיע לכלל נסיון וכעס יכול להתאכזר על רחמנים כי לא קנה בעצמו קניין במידת הרחמנות.

וזה הביאור במה שכתבו כל הספרים הקדושים שיש עניין עמלק שבלב כל אחד ואחד. והוא נכון גם על פי פשוטו, כאמור, כי המצוה היא כמ"ש הרמב"ם "לעורר איבתו", וככל שתגדל נקיותו וטהרתו של האדם, כן תגדל איבתו לרע. אוהבי ה' שנאו רע.

אמנם יש בזה עומק, שהרי איך היה כח לעמלק להלחם בישראל. והרי היו בימי הנהגת ה' הנפלאה של יציאת מצרים, בין קריעת ים סוף וירידת המן למתן תורה. אלא שהיו חטאים, מסה ומריבה, ויהיו אנשים, רפידים. רפו ידיהם מן התורה. לא רגזו דיינו על הרוע. אילו היינו מתעבים את הרוע והאכזריות כראוי לא היה לו כח לבא עלינו.

וגם זה מן האכזריות שלו, כי בא על ישראל בזמן שהיו נחשלים מן המצוות באותו רגע, ומיד עט עליהם כילק. שמצא רגע אחד בין ירידת המן למתן תורה שהיו רפידים קצת ומיד בא. המנצל חולשת האחר הוא כלב אכזר.

ומשום כך ההתעוררות לנצחון על עמלק צריך לבא מצד התעוררות נגדית של ביטול החטא. והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל. כל המלחמות מתנהלים בלווי תפילה, אבל מלחמת עמלק כל כולה רוחנית. וכי ידיו של משה עושות מלחמה אלא לומר לך בזמן שישראל נושאים את לבם לאביהם שבשמים היו נוצחין ואם לאו היו נופלים.

על ידי המצוה של כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. ומצוות זכור את אשר לך עמלק מעוררים בליבנו את הרוגז והתיעוב מן הרשעות והרוע של עמלק. ואז ממעטים את כוחו.

ג. המן העץ

נקודה נוספת שמתגלית ברוע של עמלק הוא - **ולא ירא אלוקים**. רוע כזה משתולל רק מתוך כפירה, אמר נבל בלבו **אין אלוקים השחיתו התעיבו עלילה אין עושה טוב אין גם אחד**. המלחמה בעמלק, נעשית למלחמה של נצח. מאבק של כבוד ה'. כי יד על כס ק-ה מלחמה לה' בעמלק מדר דר. עצם הדבר שיש כזה עמלק בעולם היא חסרון בשלימות העולם. מציאות של רע כזה היא פגם בעולם. נצחון על עמלק משמעה חיסול הרוע והאכזריות בעולם, וזה יהיה הנצחון השלם של הנהגת ה' ואז יהיה כסאו שלם. כסא ה' הוא המשפט, מתוך משפט העולם מתכונן ובלא משפט העולם נהרס על ידי הרשעים. אך המשפט אינו מושלם כל זמן שיש קיום לכאלו רשעים בעולם. כאשר יעלמו רשעים כאלו בכלל מהיות, רק אז המשפט יתכונן וכסא ה' יהיה שלם.

וזה פירוש המזמור 'שממנו ילפי' בחז"ל הענין של הכסא שלם האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה, וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו והוא ישפוט תבל בצדק ולאמים במישרים.

שורש אכזריות איומה כזו וכפירה בוטה זו, שרשה במידת הגאווה הטמונה בעץ הדעת טוב ורע. באכילת עץ הדעת, היה השורש של הרצון והייתם כאלוקים יודעי טוב ורע. רצון עצמי של ישות, שמנצלת את צלם האלוקים שניתן לאדם כדי להכניעה תחת רצון הבורא, וחלף זאת מביאה אותה לידי רצון הגשמה עצמית. [החזקים שורדים, והאדם העליון הוא המטרה]. בחינות החטא של התאוות והמידות, הם חולשות של הטבע הבהמי. אולם הישות העצמית של האדם, נובעות מנפשו הרוממה שביסודה רוממות זו היא קדושה וצלם אלוקים, אולם הנחש הקדמוני מצליח להסית את האדם לרצות להיות כאלוהים מחליט וקובע.

עמלק ברשעותו מייצג את עצם הרוע, אין הרע מסתתר אצלו תחת תאוות או כעס אלא רוע לשמו.

והוא מה שאמרו - **המן מן התורה מנין דכתיב המן העץ**¹. כי זה שורש כפירתו של עמלק, חטא עץ הדעת והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע.

עמלק מסמל את מציאות שורש הרע שנתהווה בעולם בחטא אדם הראשון, שהוא גורם את ההסתר והאפשרות לרע להתקיים, אשר פגם זה יתוקן לגמרי רק בגמר התיקון, אשר אז יהא

¹ . ואכן המן נתלה ביום הנפת העומר, ואיתא במדרש שאמר למרדכי עשירית האיפה שלכם נצחה את עשרת אלפים ככר שלי. כי ענין העומר הוא תיקון התבואה מנפילתה בחטא עץ הדעת למדרגת עשב השדה, ועל ידי הנפת העומר ובעבודה של בזיעת אפך תאכל לחם עד חמישים יום, מתתקן למדרגת לחם האדם. כמבואר בקונטרס יום הביכורים

השם שלם והכסא שלם. אשר שלימות הדבר יהיה לעולם הבא. ועל כך אנו מתפללים בקדיש
- יתגדל ויתקדש שמייה רבא, ויהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא.

מאמר ו

"זכור"

פנימיות עניין מלחמת עמלק

א. כתב זאת זכרון בספר

בשפת אמת מובא בשם ח'י הרי"ם (תצוה תרל"א) אא"ז מו"ר זצלה"ה אמר מ"ש תמחה כו' זכר עמלק. ומאין יש לעמלק זכר. כי ענין זכר הוא ענין גבוה ופנימי ורק שגונב מישראל ע"כ. והיינו כפי מה שחסר זכרון השי"ת במעשה בני ישראל נק' שיש לו זכר.

הדברים הללו מובנים למי שרגיל במובאות רבות שישנם בשפ"א, שזכרון הוא פנימיות עומק ושורש הדבר. וכעין "אזכרתה" של מנחה. והוא על פי מימרה של הזוהר "זכור" - אתר דלית תמן שכחה. והיינו שזכרון שהוא לעורר הפנימיות שלית תמן שכחה. (והוא ענין ר"ה יום הזכרון פנימיות כל השנה ושרשה.)

וזה הביאור במאמר הח'י הרי"ם. כי עצם המציאות איך יכול להיות עמלק בעולם, איך יתכן כזה רע. שנוגע עד השורש. עד כדי כך שעלינו לבער זכרו מקרבנו. זה רק בגלל שחסר לנו בפנימיות בעומק השלימות הזכרון. אין מתעורר די אצלינו החיבור בין האתר דלית תמן שכחה להמעשה. וכך יכול לבא עלינו האכזר, והוא יכול להתקיים כל זמן שיש חטא דק אצלינו.

והיינו כי הוא מרמז כנגד שורש היצר שיש לו אחיזה במקום עליון שפוגם לנו בדקות בעצם הדביקות בה', השאור שבעיסה שבלב.

בהיות שעמלק הוא הרע השרשי, אין בכח להלחם בו רק על ידי התעוררות הנעלית הפנימית ביותר. המלחמה של מרדכי ואסתר היא מלחמה של אחרית הימים. אסתר סוף כל הניסים. אדר הוא סוף השנה.

זכרון פנימיות ועיקר מהות הדבר וזה הקשר בין זכרות לזכרון. שזה היה הטעות של יואב זכר עמלק².

² . יש לתמוה על נוסח הפייט אומרים ונמח זכורו מלהזכירו.

הנצחון הוא על ידי זכרון עיקר עניינינו, התעוררות ל"אתר דלית תמן שכחה", הדביקות הפנימית בהקב"ה.

ב. זכרו כיין לבנון

תקנת חז"ל של שמחת פורים היתה של משתה ושמחה, ובהפלגה רבה עד שאמרו חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע. ואם כי על פי פשט זהו משום שעל ידי משתה היין היה אופן הנס. אך ודאי טמון בזה בעומק סודות חז"ל. והנה בטעם קידוש על היין דילפי' מזכור זכרהו על היין כתבו תוס' פסחים דבמשמעות זכירה יש יין כמו שכתוב זכרו כיין לבנון (הושע), נזכירה דודיך מיין (שה"ש). וביאור הדבר הוא כי זכירה הוא ענין פנימיות (וכדאיתא בזוהר זכור אתר דלית תמן שכחה) שורש ועצמות הדבר. אשר פנימיות זו מתגלית על ידי היין. וכן מלחמת עמלק נאמרה במצוות זכור. -זכור את אשר עשה לך עמלק. ויש לומר שעל כן עיקר זכירתו של יום הפורים היא על היין.

כי עומק ההנהגה האמיתית היא פנימית מאד ואינה מתגלה ככתוב אכן אתה ק-ל מסתתר (ישעיה לא). והתעוררות פנימיות זו נקראת זכרון, ונזכרתם לפני אלוקיכם. וגילוי זכרון זה יהיה לעתיד לבא כאשר יהיה מחיית עמלק בשלימות. ועד אז הוא מצוות זכור את אשר עשה לך עמלק. והתקשרותנו לעומק זכרון זה היא על ידי יין, זכרו כיין לבנון כאשר מסלקים את המחיצות והמסכים המבדילים של הגוף ומשיגי הגוף.

והנה ביארנו לעיל שהמן חפץ לתפוס את ישראל בחודש האחרון של השנה בו גילוי האלוקות הוא בבחינה של ריחוק מניסן. "ישנו" - אלוקיהם של אלו ישן הוא כביכול. ואכן היה זה בתקופה של (אסתר מן התורה מנין-) אנכי הסתר אסתיר. ח"ו.

אלא שהקב"ה בלבב את עצתו והראה לו שלא ינום ולא ישן שומר ישראל. כיון שבא לקעקע את ביצתן של ישראל, מיד היה מוכרח להתעורר כח הנצחון של העתיד לבא של הנצחון על עמלק. שעיקרו הוא כאשר יעלו מושיעים בהר עשו. אך כיון שהיה קרוב לכלות את ישראל התגלה עומק ההנהגה בתוך החושך של הגלות.

והיה גילוי זה באופן של הנהגה טמירה ומכוסה עד שהיה מלוכלך בטבע גמור, של משתאות ומלכה וכו'. וזהו גילוי טפח מהגילוי של העתיד לבא כאשר יהא הכסא שלם. ויהיה הנס והטבע אחד.

וזה רמוז בענין היין, דאיתא דלעתיד לבא ישתו מהיין המשומר בענביו. ונראה הביאור שיין הוא סוד (יין בגימ' סוד, ובחז"ל נכנס יין יצא סוד) משום שטמון בתוך הענבים ואחר כך יצא

ונתגלה שבחו שהיה טמון בפנימי. וזה הסוד של העולם הזה. אך לעתיד לבא ישתו יין המשומר בענביו. שיתגלה שגם בענבים עצמם היה הכל נס מגולה רק שהיה נדמה כענבים. היינו שהיין היה משומר בענביו עצמם. וסוד זה מתגלה בפורים שהוזקק להתגלות האור הנצחי והשרשי של מלחמת ה' בעמלק, שדווקא בתוך הגלות וההסתרה יש את האור והגילוי של סמיכת גאולה לגאולה. גאולת מצרים לגאולת עמלק - שהיא שורש הגאולה העתידה במהרה בימינו אמן.

ג. ויקר זו תפילין - עד דלא ידע

ומדאתאן להכא, נוכל להבין סודם של חז"ל במאמרם - ליהודים היתה אורה זו תורה שמחה זו יו"ט ששון זו מילה ויקר זו תפילין. דבשלמא תורה ויו"ט ומילה מובן שאחר ההצלה חזרה ונתחדשה הברית בין ישראל להקב"ה ביתר שאת, וחזרה התורה וברית מילה, ויום טוב הוא הרי פורים. אולם מה שייכות עניין התפילין לזה.

ועל פי הדברים אשר נתבארו כי סודו של עמלק הוא הפרעת הזכרון של ישראל, והמצוה היא לעורר את ה"זכור" של הדבקות בה'. וזה עצמו הוא סוד התפילין "לזכרון" בין עיניך.

זכרון הוא הפנימיות, דביקות בהשגות הדקות הגבוהות. הוא בחינת עד דלא ידע, השגות שידיעתם היא בבחינת לא ידע. תכלית הידיעה שלא נדע.

ויקר זו תפילין³. וראיתי ברבינו בחיי פרשת בא שכתב - שחרות התפילין לעומק השגתם.

כלומר שהתפילין רומז להשגות רוממות אשר הם אצל האדם בבחינה של שחרות, ידיעת ה' בעומק אשר נעלמות הם אצל המשיג עצמו, אבל הוא מרגיש איזה תחילת השגה נעלמה. ובפורים בעת הנצחון על עמלק זוכים להשגה זו.

התפילין בישראל רומזים להשגה בתפילין דמרי עלמא. וסוד הדבר יובן להיודעים, שהנה תפילין של ראש בישראל, הוא החיבור והצמיד פתיל בין הגוף לאור הנשמה החופף עליו.

³. ואמרו חז"ל דברים שלא נגלו למשה רבינו נגלו לרבי עקיבא וחבריו. "וכל יקר ראתה עינו (איוב כח) - זה ר"ע וחבריו, דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחבריו" (במדב"ר יט-ד). וצריך להבין היכן כתוב בפסוק זה שנגלו דברים שלא נגלו למשה רבינו. וראיתי רעיון נפלא מאד שכתבו החיד"א בפתח עינים (על אגדות הש"ס) בשם רבינו אפרים דהנה דרשו חז"ל במגילה "יקר זו תפילין". והנה במשה רבינו נאמר וראית את אחורי לפני לא יראו, ואמרו חז"ל שהראהו קשר של תפילין. והיינו שהדברים שנעלמו ממשה הם שראה רק קשר של תפילין ולא פנים. ובפסוק באיוב כתוב "וכל יקר ראתה עינו", שיש משהו בעולם שהוא זכה לראות את יקר זו תפילין. ולא נסתר ממנו פנים של תפילין. וזהו רבי עקיבא. והדברים נפלאים ונוראים. וכתר עליון הוא מה שלא נתגלה למרע"ה ונגלה לר"ע.

למרע"ה נגלה רק הקשר של תפילין, כלומר ההתפשטות וההשפעה מן התפילין עצמם. שהוא י"ג מידות הרחמים, ולר"ע נגלה התפילין בעצמן, שהם שורש י"ג מידות הרחמים. תפילין הם "אחד". בישראל - ה' אלוקינו ה' אחד. ובמרי עלמא - ישראל גוי אחד בארץ. אחד הוא שורש י"ג מידות הרחמים. שאחד גימ' י"ג.

הראש הוא למעלה ומעל הראש בא הפאר שהוא למעלה מהראש והיינו למעלה מהגוף שהוא הנשמה. וכך כביכול תפילין דמרי עלמא אין התפילין דמרי עלמא בחינת התקשרות למטה בעולמות. אלא הכוונה לבחינת התחברותו בשרשו. ו"מרי עלמא" – היינו הבחינה שאנו מתייחסים אליו ומשיגים בו, שעל זה מותר לומר ששייך בחינה למעלה מזה, שהיא הבחינה הנסתרת. כדאיתא בספרים דקוב"ה גליא וסתים. ותפילין הוא בחינת התחברות בשורשו ונשמת שד"י כביכול. החיבור בין גליא לסתים, האחדות בין התגלות העולמות ברצונו, לאור אין סוף. וכך נאמר בפתח אליהו "כתר עליון איהו כתר מלכות ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית - ואיהו קרקפתא דתפילין". כתר עליון הוא תחילת סדר ההשתלשלות הנובע מאור אין סוף, והוא הנקרא תפילין.

בקבלה יש מושג בעולמות א"ק (המכוון לכתר עליון) שלמעלה מאצילות הנקרא "רישא דלא אתיידע" [רדל"א], והוא סוד התפילין, שזכו לזה בנצחון מלחמת עמלק בפורים. והוא הדבר שרמזו חז"ל במאמרם - חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע. יש כח להשיג ולהתבסס בעומק ההשגות עד דלא ידע. עד תכלית הידיעה.

אפשר להוסיף על דרך זה, כי כל המועדים הם מדריגות והשגות בהנהגת ועבודת ה'. שבת להתענג על ה'. ולכן מקיימים את מצוות השבת על ידי עונג. ובמועדים נגילה ונשמחה בו בהקב"ה. והעומק של פורים להשתכר מה'. להשתכר היינו להתבסס מן ההשגות הגבוהות אשר למעלה מן הדעת, אשר האדם משתכר מהם ועשתונותיו מתבהלים, שחרות התפילין לעומק השגתם. ובשל"ה כתב על 'קם רבה ושחטיה לרבי זירא' שהכניסו לפרדס עד שהציץ ומת.

אות ז

תקפו של נס

מקבץ ביאורים במגילת אסתר על דרך הפשט

א. סעודת אחשורוש

ויהי בימי אחשורוש - בגמרא (מגילה יט, א) נחלקו מהיכן חייב אדם לקרוא את המגילה. 'אמר רבי יוחנן וכולן מקרא אחד דרשו ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי את כל תוקף מאן דאמר כולה תוקפו של אחשורוש, ומאן דאמר מאיש יהודי תוקפו של מרדכי, ומאן דאמר מאחר הדברים האלה תוקפו של המן ומאן דאמר מבלילה ההוא תוקפו של נס'.

אנו נוקטים שחייבים לקרוא את כולה, משום שגם הפרק הראשון שייך לסיפור הנס, אף שלכאורה עיקר הסיפור והנס מתחיל ממה שהיתה אסתר מלכה לאחשורוש, שזו היתה הקדמת הרפואה למכה שהיתה אסתר בבית המלך והצליחה להפר את עצת המן. אך מה חשוב לנו לדעת כיצד התגלגל הדבר בסילוק המלכה הקודמת ואיך היה על ידי משתה.

אכן הביאור הוא פשוט, משום שאין זה דבר טבעי שנערה יהודית צדקת תהיה מלכה לאחשורוש, איך יתכן שיהודיה ועוד יתומה מדלת העם מן הגולה, תהפוך להיות מלכה אצל המלך האדיר השולט בכל מדינות העולם. בדרך כלל מלך מתחתן עם בנות מלכים כמותו.

לכן חלק מסיפור הנס הוא להסביר ולבאר איך התגלגל דבר מופלא כזה. ועל כן מסופר במגילה שהיה משתה לכבודו של אחשורוש שהראה בה את גדולתו וכבודו, עד שכל חשובי המדינה וכל תשובי שושן הבירה ראו את כבודו, אבל כל הסעודה התערבבה מחמת גאוותה של וושת, שזלזלה בו משום שהיה אדם פשוט שעלה לגדולה, והיא היתה בת מלכים. הדגשת כבודו של אחשורוש בסעודה באה כדי לבאר לנו עד כמה היתה עמוקה הפגיעה של וושת בכך שהיא לא באה.

רק המאורע הזה יכול היה להביא את ההמשך המופלא - 'אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש זכר את וושת, ואת אשר עשתה, ואת אשר נגזר עליה. ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה'.

כלומר מצד אחד הוא זכר את ושתי ואת יפיה, אך מצד שני זכר את אשר עשתה, והוא שאל יועציו מה ניתן לעשות שדבר כזה לא יוכל לקרות שוב, שהרי כמלך הוא זקוק למלכה עם כל המעלות, אך אשה כזאת עלולה שוב להתמרד, ולמאן בדבר המלך, זעזוע שבית המלכות לא יוכל לעמוד בו.

ובזה יתורץ מה שצריך ביאור לשון המגילה זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה דבשלמא "את אשר נגזר עליה" נוגע לעניינינו אבל מה נוגע עתה "את אשר עשתה", אכן לפי הנ"ל מבואר דרך משום זה נזקק לעצת משרתיו לבקש לו נערה מדלת העם בכל הארץ.

והנה להיכן נעלמו יועציו וחכמיו עד שנזקק לעצת משרתיו ונעריו, כי באמת עצה כזאת באה רק מאנשים פשוטים אבל גינוני המלכות אינם מאפשרים עצה כזאת. משרתי המלך ונעריו יעצו לו רעיון מהפכני, כל הרמת הראש של ושתי נבעה משום שהיתה אשה חשובה בת מלכים, נכדתו של נבוכדנצר הרשע, יעצו לו איפוא נעריו לא לקחת שוב אשה מבית מלכים, אלא להמליך נערה בת פשוטי העם, אך כמובן שהמלך צריך אשה כלילת המעלות, על כן באה העצה של 'יבקשו למלך נערות בתולות', כלומר שיבררו מתוך כל הנערות את אלו הראויות ביופיין ומעלתן, ומכיון שהיא תהיה בעלת רקע פשוט לכבוד יהיה לה שהמלך לקחה, ולעולם לא תעז את פניה נגד דבר המלך. ונמצא שרק מתוך מאורע כזה היה יכול להתגלגל דבר מופלא זה שאסתר היהודיה תהיה המלכה בבית אחשורוש.

ב. כשבת המלך אחשורוש

בשנת שלש למלכו עשה משתה - בימים ההם כשבת המלך אחשורוש. הגמרא מסבירה (מגילה יא, ב) מאי כשבת לאחר שנתיישרה דעתו, אמר בלשצר חשב וטעה אנא חשיבנא ולא טעינא, מאי היא דכתיב כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם, וכתיב למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה, חשוב ארבעין וחמש דנבוכדנצר ועשרים ותלת דאויל מרודך ותרתי ידידיה הא שבעים אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו וכו' אמר איהו מיטעא טעי אנא חשיבנא ולא טעינא, מי כתיב למלכות בבל, לבבל כתיב מאי לבבל לגלות בבל, כמה בצירין תמני חשיב ועייל חילופייהו, חדא דבלשצר וחמש דדריוש וכורש ותרתי ידידיה, הא שבעין כיון דחזי דמלו שבעין ולא איפרוק, אמר השתא ודאי תו לא מיפרקי, אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו, בא שטן וריקד ביניהן והרג את ושתי, והא שפיר חשיב, איהו נמי מיטעא טעי דאיבעי ליה למימני מחרבות ירושלים.

תורף הסוגיא הוא שבכל שלב של התחלת גלות בבל, היתה כנגדו פקידה אחר שבעים שנה בדיוק.

אחר שבעים שנה של תחילת מלכות נבוכדנצר נהרג בלשצר. אולם נבוכדנצר כיבש את ירושלים לראשונה (כיבוש יהויקים) רק בשנה השניה למלכותו, ולכן עדיין היה חסר שנה אחת, ואמרו בגמרא בהמשך - 'עמד דריוש שנה אחת והשלימה', שהוא היה ממוצע בין מלכות בבל לכורש, ואחר שנה זו מלאו שבעים שנה לכיבוש יהויקים, ואז עלה כורש ופקד את העליה הראשונה.

אבל זו היתה רק תחילת פקידה שאחר כך בטל המשך בניין בית המקדש. אחר שמונה שנים היה שבעים שנה לגלות יכניה, ולכן אחשורוש שוב טעה שוב וחשב שעבר הקץ והוציא כלי המקדש ועל כך אמרו גמרא בא שטן ועירבב את הסעודה ונהרגה וושת.

הפקידה האמיתית היתה רק בשנה השנית לדרייוש בן אחשורוש, שהיה שבעים שנה 'לחרבות ירושלים' הבית שהוא גלות צדקיה.

מה שנותר לדעת שהרי בכל זאת ניתן להבחין שבכל שלב של השלמת שבעים שנה היתה איזו מקצת פקידה, תחילה הריגת בלשצר, ואחר כך הפקידה הראשונה הנקראת עליית זרובבל. וכמובן בהשלמת שבעים של החורבן שאז היתה הפקידה השלימה.

אך השלב השלישי שהיא גלות יכניה בוודאי היה שלב מכריע בגלות, ואם כן היה מן הראוי שבחלוף שבעים שנה - שאז היתה הטעות של אחשורוש - גם כן יהיה איזה שלב של פקידה.

התשובה היא שהפקידה היתה בכך שנהרגה וושת. וזה מה שאמרו בגמרא בא שטן ועירבב את הסעודה ונהרגה וושת. ומעלת הריגת וושת היא משום שהיתה בתו של בלשצר, והיא היתה השריד האחרון של נבוכדנצר, הרי שבחלוף שבעים שנה לגלות יכניה הושלמה הכרתת מלכות בבל. וכפי שאמרו בגמרא (מגילה י, ב) 'רבי יונתן פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא וקמתי עליהם וגו' והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם ה' שם זה הכתב שאר זה לשון נין זה מלכות ונכד זו ושת'. הרי שהוא רואה מאורע מרכזי במגילת אסתר את הכרתת מלכות בבל.

[דרך אגב יש להעיר שבגמרא כתוב שושת היתה בתו של בלשצר שאמרה אבי "לקבל אלפא חמרא שתי", ולא רווי, שפסוק זה נאמר בבלשצר. אבל בתרגום כתוב שהיתה בתו של אויל מרודך שמלך אחר נבוכדנצר לפני בלשצר].

יש לזה משמעות נוספת, משום שעל ידי כך שהיא המלכה נחשב מלכות אחשורוש קצת המשך למלכות בבל, שהוא חתן בית המלך, ועל ידי הריגתה נפסק לגמרי כל קשר עם מלכות בבל.

עוד היה בהריגה זו עניין של פקידה, על פי מה דאיתא בתרגום שושתי היא זו שפיתתה את אחשורוש להמנע מבניין הבית, ונמצא שהריגתה שלב נוסף לפקידת בית המקדש.

בנוסף לכך הריגת ושתי היתה הקדמה למלכות אסתר וכל הישועה שבאה בעקבות זאת, שגם זה פקידה מסויימת במצב ישראל בגלות. ובמיוחד לפי הדעות שדרייוש השני שהתיר את בניין בית המקדש בסופו של דבר היה בנה של אסתר, הרי השורש לכל זה היה בהריגת ושתי באותו משתה בשנת שבעים לגלות יכניה.

[כאשר מעיינים בפסוקים בעזרא, כתוב שבניין הבית בימי דרייוש השני היה תחילה בלי רשות, וכאשר הלשינו עליהם טענו שכבר ניתן להם רשות בימי כורש, ואז חיפשו בגנזים ומצאו שאכן כן שניתן להם רשות, וממילא צדקה טענתם. ומשמע דעבור ביטול הרשות היה צריך שכל מלך מחדש יחדש את האיסור, ולכן מיד שמת אחשורוש החלו לבנות. ובזה גם מבואר שהרי כבר כורש עצמו ביטל את הבניה וכתוב שם "בימי אחשורוש כתבו שטנה" על הבית שלא יבנה ובחז"ל איתא שבני המן היו כותבי השטנה. והיינו כי בהתחדש המלך היה צריך לחדש האיסור. וזה תוספת משמעות במה דאיתא בתרגום כנ"ל ששושתי פיתתה אותו שלא להתיר בניין בית המקדש].

ג. ויאמר ממוכן

ויאמר ממוכן לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל העמים. ולכאורה תמוה שמיעץ עצה שאינה ממין העניין, שהרי באו לדון כדת מה לעשות במלכה שלא שמעה בדבר המלך, ואדרבה יש בטענתו זלזול בכבוד המלכות שאינו דואג כלל על כבוד המלך רק על עניין צדדי של יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן, ומה עוד להוציא אגרת ולבזות המלך ברבים. ונראה דאדרבה בא לחלץ המלך ממבוכה, כי הייעוץ היה נצרך שמצד אחד יש כאן מרידה במלכות, אבל מצד שני להרוג את המלכה הרי זה שוב פגיעה במלכות כי אשתו כגופו ואין לתת דין אחד למלכה עם שאר העם, וזה היה הנידון המסובך. ועל כך בא ממוכן עם עצתו שבאמת אי אפשר להענישה על המרידה במלכות שמצד היותה אשתו כגופו נסלח לה עוון זה, אבל מצד שני עוונה גדול מנשוא שפגעה בעצם מוסד האישות

וגם יכתב אגרות להיות כל איש שורר בביתו שזה יהיה הנימוק לסילוקה שאשה שאין נאמנה לבעלה גם אם היא ראויה ומוצלחת הרי אין יכולה לבוא לפניו להיות רעיה לפניו, ופוגעת בעצם האישות. ובזה פתר את המבוכה.

ובסוד שיר השירים של הגלות שאמר מו"ר הנה זה ההבדל בין האומות לישראל שהאומות הן מוצלחות בבניין העולם אבל אינם נאמנים למלך ואומרים אני אמלך, והמלך מסלק אותם ובוחר ברעייתו הנאמנה כנסת ישראל הנשקפה כמו שחר.

ד. ותשלח בגדים

ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל – בוודאי שלא חשבה שחסר לו בגדים, אלא שביקשה שלזמן מועט ילבש את הבגדים ללא שהות, שיוכל להכנס אל שער המלך וכך יוכל לדבר עמה או לכה"פ עם התך יותר בנקל ויוכלו לעסוק בענייני ההצלה יותר במהירות. אולם מרדכי לא רצה לפרוש אפילו רגע אחד משקו ותעניתו.

ה. פרשת הכסף

ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם. צריך להבין מה חשיבותו של פרשת הכסף אשר בסופו של דבר לא נתנם כלל, ומה שייכות הדבר לפעולתם של מרדכי ואסתר בעניין ההצלה.

אכן הביאור הוא שבכל הדורות של הגלות כאשר גזרו גזירות על היהודים, העצה היתה להיכנס אל המלך בשלמונים ובדורונות, ולהעביר רוע הגזירה. וכמו שכתב הרמב"ן בפרשת וישלח שמאז שיעקב נטל לו עצה זו עם עשו לשלוח לפניו מנחה לרצות פניו, זו היתה הדרך של עם ישראל בגלותינו להרגיע רשעותו במנחה ושוחד. והנה כאן מרדכי מבקש מאסתר לעשות עצה אחרת שכרוכה באיסור חמור, להיכנס מעצמה אל המלך ולבקש מלפניו על עמה, וכדי שתבין משום מה אינו נוקט בעצה העתיקה הנקוטה בידינו מאבותינו. סיפר לה שכאן הוא להיפך שאדרבה הגוי שמבקש לגזור את הגזירה הוא שהקדים בעצה היהודית העתיקה והוא זה שמציע כסף למלך. ולכן אין יכולת לנקוט בדרך הנושנה, ומוכרחים למצוא דרך חדשה.

אלא לאמתו של דבר כאשר בא המן אמר לו אחשוורוש הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך. היינו שאמר לו שאינו צריך לשום שוחד כיון שמעצמו הוא חפץ בכך, וכמו שאמרו

חז"ל (מגילה יד, א) – 'משל דאחשורוש והמן למה הדבר דומה לשני בני אדם לאחד היה לו תל בתוך שדהו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו בעל חריץ אמר מי יתן לי תל זה בדמים בעל התל אמר מי יתן לי חריץ זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלואי'.

ו. עץ גבוה חמישים אמה

ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו יעשו עץ גבוה חמישים אמה וגו' וייטב הדבר בעיני המן ויעש העץ – לכאורה זה תמוה מאד מה העצה בזה אשר כה הוטבה בעיניו, ומה החכמה הגדולה בזה העצה לבקש מהמלך להרגו, ולמה נצרך לשם כך עץ גבוה כל כך. ובהקדם מה שראיתי מובא בשם אביו של הרבי ר' העשיל, שביאר בהעצה השניה של היועצים וזרש "אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו, אשר תמה ג"כ מה החכמה באמירה זו, אלא ביאר שיעצו לו ליפול ולבקש רחמים מאת מרדכי, כיון שראו שמזלו של המן יורד, ומאת ה' היתה זאת שהבהילוהו להביא אל המשתה ולא הספיק לבקש ממרדכי ולנפול לפניו. ונראה לי להוסיף על דבריו שאכן כן אנו רואים שנקט בעצה זו שמיד שניתנה לו ההזדמנות נפל לבקש רחמים מאסתר המלכה, אלא ששוב זה עצמו הביא את מפלתו שהמלך אמר הגם לכבוש את המלכה עמי בבית.

ובחז"ל איתא שאמרו לו אומה זו נמשלה לעפר ונמשלה לכוכבים כשהן יורדין יורדין עד לעפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים.

ונראה שמעניין זה היה העצה הראשונה, שתחילה אמר להם כבוד עשרו ואת כל אשר גדלו המלך, רק כל זה איננו שווה לי בכל אשר מרדכי יושב בשער המלך. ובאמת הוא תמוה שהרי מחמת כעס זה כבר גמר בנפשו וכבר הביא לידי פועל הגזירה להשמיד את כל היהודים, ועדיין לא נתקררה דעתו בזה. וכי הוא צריך עצה להרוג את מרדכי לבדו והלא זה היה בזוי בעיניו וכבר הלך להרוג את כל העם, ומה רוצה עוד. אלא שכיון שסבר שמזלו עולה כל כך עד כדי כך שהמלכה מביאה אותו אל המשתה יחד עם המלך, הרי הוא מצוי בפיסגת הצלחתו, ואיך יתכן שיהיה עדיין החסרון הזה של מרדכי היושב בשער המלך, ועל כן העצה הטובה לו, שיבקש מהלך לתלות את מרדכי על עץ חמישים אמה כלומר להרגו בגודל הבזיון והגנאי בפרסום רב, שזה נכון לו לפי גודל עליית מזלו והצלחתו שיפיל את אויביו לפניו בגודל הבזיון. וכע"ז כתב באור חדש.

ואז הוברר להם שאדרבה הוא מתחיל ליפול לפני מרדכי, ולכן מיד הפכו את העצה כמבואר, שיפול לפניו ואז תהיה לו אולי הצלה.

וראה בזה בהרחבה במאמר ג' - 'על שם הפור'

*

עוד יש לומר שהיה מבוזה בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, כיון שאז נחשב נקמה אישית ואם כן מעמיד אותו כבר פלוגתא שלו ובהשוואה אליו וזה בזיון אליו, על כן העצה שאשמת מרדכי תהיה מצד מרידה במלכות שעל זה צריך עץ גבוה למען ישמעו וייראו. [והוא מעין עצת ממוכן - המן שביארנו לעיל בעניין ושתי].

ז. הקשר בין פורים ול"ג בעומר

ויקראו סופרי המלך בחודש השלישי הוא חודש סיון בשלשה ועשרים בו. וזה היה שבעים יום אחר כתיבת האגרות הראשונות.

לכאורה תמוה שבמצב סכנה כזה, כאשר תחילה מיהר מרדכי כל כך שתיכנס אל המלך לבטל הגזירה, וגזרו תענית מיידית בלי להמתין אפילו יום אחד וביטלו מצוות אכילת מצה, עד שתוך שלשה ימים תלו את המן, וכאן המתינו כל כך הרבה זמן עם כתיבת האגרות.

ומבואר במפרשים (אבן עזרא ועוד) שכיון שמלכות אחשורוש הגיעה מהודו ועד כוש, היה נצרך זמן רב לרצים מהאגרות הראשונות להגיע לכל המקומות והמדינות, ומאחר שהאגרות השניות סותרות את האגרות הראשונות, הרי בכדי שיאמנו דבריהם מוכרחים שהם בעצמם יביאו גם את האגרות השניות, ועד ששבו כולם, עברו שבעים יום.

לפי החשבון האמור, נמצא שאגרות ראשונות הגיעו למקום הרחוק ביותר אחר ל"ה יום מי"ג ניסן, ומאותו יום כבר החלו הרצים לחזור לשושן, עד שחזרו בכ"ג סיון. והנה ל"ה יום מי"ג ניסן הוא י"ח אייר ל"ג בעומר. הרי שביום זה היה התחלה ושלב בביטול הגזירה, שאחר שכבר נתפשט הגזירה בשיא תקפה, והרצים החלו לחזור בכדי ליטול את האגרות השניות.

ובזה יש לבאר קצת הרמז דאיתא בטור ושולחן ערוך הלכות ראש חודש, שיש סימן "פל"ג ח"י", דאימתי שחל פורים חל גם ל"ג בעומר שהוא ח"י אייר, והנה ביום זה אכן אירע שלב בביטול הגזירה.

ח. וי"ו דויזתא

בגמרא 'וי"ו דויזתא צריך למימתחיה בזקיפא כמורדיא דלברות דכולהו בחדא זקיפא זקפינהו' (מגילה טז:). פירוש שיש להאריך הוי"ו דויזתא בארוכה, כמו משוטי הספינות בנהר הנקרא 'לברות', שזה רמז שכל בני המן נתלו בעץ אחד.

וצריך להבין היכן מרומז בזה שנתלו בעץ אחד. ובמהרש"א מבאר שוי"ו ארוכה דומה לעץ התליה.

[ובדברי המהרש"א יש להעיר שכתב שעל עץ א' בפעם א' נתלו ויצאה נשמתן בבת א' ולא בזה אחר זה. אולם בלשון המגילה משמע שתחילה נהרגו שלא על ידי תליה בי"ג אדר, ורק למחרת בי"ד אדר תלו את עשרת בני המן, וצ"ע.]

ניתן לבאר באופן נוסף, שאף שדהוי"ו דויזתא הוא מעיקר השם, מ"מ מה שצריך למימתחינהו הוא משום שבדרך הדרש הוא רומז גם לוי"ו החיבור, כלומר שכל עשרת בני המן הם נמשכים ומחוברים אל ויזתא שהוא האחרון ברשימה. ומזה אנו דורשים שכולם נתלו בעץ אחד.

וקצת ראיה לדבר דמצינו עוד מקום אחד בש"ס מורדיא דלברות. והוא בב"מ פז. לגבי התנאי עם הפועלים שאמורא אחד שאל מרבו האם צריך לגרוס שם במשנה פת קטנית או פת וקטנית, וענה לו האלוקים צריכה וי"ו כמורדיא דלברות, כלומר שצריכה וי"ו עם כל התוקף. (כמו שאנו רגילים להתבטא "לא באלף רבתי") והיינו שיש כאן וי"ו החיבור עם כל התוקף.

ט. לא יעברו מתוך היהודים

וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים – והיינו כי מאורעות הניסים והישועות שקורים לאדם פרטי ואפילו לאומה, אף שהיה עצם קיומם בסכנה, אבל אין שמחתם נמשכת אלא בדורות הסמוכים למאורע, שעדיין זכור מעט הדבר, ואחר כך אין טעם לציין זאת. וכמו שאמרו בגמרא על הימים טובים של מגילת תענית 'בטלה מגילת תענית' (ראש השנה יח, ב).

אבל חג שיקבע לזכרון לעולם ועד, הוא רק אם יש לו משמעות בעצם חיי האומה דרכה ורעיונה. וזה מה שנקבע בתקנת חכמים דפורים שהוא מאורע הקשור ביסודות עם ישראל ורעיונו. כמו המועדים שבתורה.

והנה הסיבה שקבעו המגילה וכתבוה לדורות, מבואר בגמרא שהוא משום שדרשו קרא בפרשת עמלק. אולם לגבי מה שהתירו להוסיף מצוה בתורה אמרו בגמרא שזה מבוסס על ק"ו ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כל שכן, הרי שיסוד הדבר הוא נס ההצלה ולא מלחמת עמלק.

וצריך לומר שאין כאן שני מערכות נפרדות. אלא וודאי היו"ט הוא על ההצלה, רק שפרשת עמלק הוכיחה שזהו מערכה על הרעיון היהודי, וזה שלב נוסף במערכה על עם ישראל. ומאחר שזה מאורע ביסודות רעיונו של עם ישראל, אם כן כבר יש לקבעו לדורות גם מצד המאורע, שנמצא שזה מאורע יסודי בחיי האומה, ולא מאורע לזמנו בלבד.

י. דברי שלום ואמת

וישלח ספרים אל כל היהודים - דברי שלום ואמת.

בגמרא (מגילה טז, ב) דרשו - 'דברי שלום ואמת אמר רבי תנחום ואמרי לה אמר רבי אסי מלמד שצריכה שרטוט כאמיתה של תורה'.

והנה אמרו (יט, א) 'אמר רבי חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב מגילה נקראת ספר, ונקראת אגרת, נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת אגרת שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשרה'.

כלומר שמגילת אסתר צריכה להיות גם 'ספר' מספרי הקודש, בדומה לשאר כ"ד ספרים. אך צריך שהיא תהיה גם בצורת אגרת. כאגרת שלומים השלוחה אלינו מאת מרדכי ואסתר.

וזה רמוז גם בפסוק זה 'דברי שלום' היינו כאגרת שלום וריעות. וגם 'אמת', כמו שדרשו 'כאמיתה של תורה'.

עוד רמז לכך בפסוק - 'כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב'. 'נכתב בשם המלך' מלכו של עולם, ששמו של הקב"ה - 'שלום' (שבת י:). 'ונחתום בטבעת המלך' הוא חותמו של הקב"ה - 'אמת' (שבת נה.). והיינו 'דברי שלום ואמת'.

תם ולא נשלם - אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק. מלחמה לה'
בעמלק מדור דור.